

Litteraturstøtte i praksis

14 essays af Jo Hermann • 2011

Litteraturstøtte i praksis
14 essays af Jo Hermann
© Jo Hermann og Forlaget Arzig 2011
Sat med Minion Pro
Tilgængelig på http://arzig.dk/litteraturstoette_i_praksis.pdf
ISBN 978-87-994402-2-1

Forsidefoto © Inge Engholm Gjesing, ingegjesing.dk
Redaktionen er afsluttet 15. oktober 2011

Udarbejdet med støtte fra Statens Kunstråd

arzig.dk • info@arzig.dk

Forord

Dette debatoplæg burde være skrevet af en anden. Det burde være skrevet af en litteraturforsker eller en kulturjournalist, ikke af en forfatter, der tilmed selv har modtaget legater og derfor pr. definition ikke kan kaldes uvildig. Men siden Litteraturrådet blev lagt ind under Kunstrådet i 2003, er der ingen instans, der har set det som sin opgave at undersøge og dokumentere de økonomiske forhold, litteraturen bliver til under.

Fordi der mangler dokumentation på området, søgte jeg som forfatter i efteråret 2010 et legat fra Biblioteksafgiftspuljen til at skrive om litteraturstøtten, og det blev bevilget. Kort efter brød der en heftig debat løs i Jyllands-Posten og Weekendavisen om retfærdigheden i tildelingerne af legater, eller manglen på samme. Senere fulgte Politiken trop. Debatten blev hurtigt meget personfikseret. Det er dette oplæg ikke. Fra min side er det en bevidst politik ikke at nævne navne på forfattere, som ikke selv har blandet sig i debatten. I stedet har jeg set på strukturerne i tildelingerne, historikken og de mønstre, der viser sig over længere tid.

Kilder

Analyserne bygger først og fremmest på oplysninger, der er offentliggjort i årsberetningerne fra Statens Kunstfond, Litteraturrådet og Kunstrådet (nu Statens Kunstråd), samt oplysninger om udbetaling af biblioteksafgift fra Styrelsen for

Bibliotek og Medier. Også avisartikler og rapporter indgår som kilder. En del af baggrundsinformationerne hviler derudover på egne iagttagelser og refleksioner – jeg har arbejdet freelance i forlagsbranchen siden 1980'erne og har de seneste år været aktiv i Dansk Forfatterforening, hvor jeg i dag er næstformand. For en ordens skyld vil jeg gerne understrege, at jeg taler på egne vegne og ikke på Forfatterforeningens. I det hele taget er formen essayets, dvs. en præsentation af fakta, som tolkes undervejs.

De mange tabeller m.m. er sammenfattet ud fra et meget omfattende talmateriale. Der vil uundgåeligt være fejl imellem, men forhåbentlig ikke nogen, der ligefrem ville ændre på konklusionerne. Langt det meste af talmaterialet er offentligt tilgængeligt, så enhver er velkommen til at regne efter.

Oplægget omfatter ikke den del af litteraturstøtten, der går til internationalt arbejde: oversættelser fra dansk til fremmedsprog, fremstød for dansk litteratur i udlandet, forfatterturneer o.l. Det ville ellers være interessant nok at se nærmere på. Men de oplysninger, der er tilgængelige, er svære at sammenligne på nogen meningsfuld måde. Det samme gælder for en række af puljerne under Statens Kunstråd, bl.a. huskunstnerordningen og Forfattercentrums oplæsningshonorarer, som derfor heller ikke er medtaget i analyserne.

Indhold

De første 6 kapitler i debatoplægget giver baggrundsinformation om litteraturstøtte før og nu. Kapitel 1 opregner forskellige begrundelser for overhovedet at støtte litteraturen; kapitel 2 belyser et konkret eksempel, nemlig H.C. Andersen; kapitel 3 ser på, hvad nogle af antikkens forfattere levede af, og perspektiverer til i dag; i kapitel 4 gennemgås nogle af de seneste års mange forandringer i bogbranchen i summarisk form; kapitel 5 forklarer, hvordan en forfatters økonomi er skruet sammen; endelig gennemgår kapitel 6 statens bevillinger til litteraturen og den måde, de kanaliseres ud til forfatterne på.

Kapitel 7 til 13 går bag om de diskussioner, der har været ført i pressen om litteraturstøtten. Kapitel 7 handler om armlængdeprincippet og diskuterer litteraturudvalgenes habilitet; kapitel 8 forsøger at indkredse et centralt begreb i litteraturstøtten, nemlig litterær kvalitet; kapitel 9 undersøger, hvorvidt der er hold i påstanden om, at uddannede fra Forfattereskolen i København får en uforholdsmæssigt stor andel af legaterne; kapitel 10 ser på forholdet mellem, hvem der får legater, og hvem der får biblioteksafgift; kapitel 11 sætter fokus på de livsvarige ydelser; kapitel 12 ser på forfatterne som en gruppe på arbejdsmarkedet og deres sociale og skattemæssige forhold; til sidst opsummerer og kommenterer kapitel

13 en række forslag til reguleringer af litteraturstøtten, der har været fremsat i pressen, mens kapitel 14 omtaler andre former for litteraturstøtte end den direkte støtte til forfatterne.

Det er gennemgående præmis for teksten, at man først får et retvisende billede af, hvordan litteraturstøtten fungerer, hvis man betragter biblioteksafgiften som en integreret del af støttesystemet. Mange forfattere vil være uenige i den præmis, men baggrunden er forklaret nærmere i kapitel 6 (ud fra en historisk vinkel) og kapitel 10 (ud fra de aktuelle konsekvenser).

Tak

Stud.mag. Camilla Bæk Laursen har med stor omhu hjulpet med at indsamle og systematisere talmaterialet. Også Kunststyrelsen og Styrelsen for Bibliotek og Medier har beredvilligt fundet oplysninger frem, som ikke fremgik af årsberetninger m.m.

I årenes løb har jeg diskuteret litteraturstøtte med mange mennesker, og deres tanker og holdninger har været med til at forme mine. Jeg vil gerne sige tak til alle, der har bidraget undervejs. Konklusionerne og bearbejdningen af data står dog helt for min regning.

Jo Hermann
Odense, oktober 2011

Indhold

1. Hvad er litteraturen til for?	6
2. Eksemplet H.C. Andersen	9
3. Om ytringsfrihed, ophavsret og kunststøtte – for 2000 år siden. . .	12
4. Bogbranchen i forandring	16
5. Forfatterøkonomi.	19
6. Fakta om statens litteraturstøtte.	22
7. Støttens lange arm	26
8. Hvad er litterær kvalitet?	32
9. Skal man have gået på Forfatterskolen for at få et legat?	36
10. Hvem får hvad?	42
11. Livsvarige ydelser.	47
12. Forfatter uden sikkerhedsnet.	52
13. Revision af litteraturstøtten	56
14. Litteraturstøtte på andre måder.	60

1. Hvad er litteraturen til for?

Med jævne mellemrum er der nogen, der efterlyser den store danske samtidsroman, letlæste bøger til drenge eller romaner, der kan give offentligheden ny indsigt i aktuelle politiske problemstillinger. Bagved ligger en forventning om, at litteraturen kan noget, og at den har en særlig opgave. Men skal der være noget formål med litteratur? Og i givet fald hvilket?

Gud, konge og fædreland – det har været de herskende vilkår i historien, som litteraturen, såvel som resten af samfundet, måtte indordne sig under i mange hundrede år. Litteraturen har skullet hylde kongen, prise Gud og samle nationen.

I 1671 skrev Kingo fx et digt med denne titel: »Hosianna, Eller: Aller-underdanigste og Allerydmygeligste Hiertes Lyk-Ønske Til dend Stoormægtigste og Høytbaarne Monark og Ene-Volds-Herre, Christian dend Femte.« I digtet er Gud og konge omtrent smeltet sammen og digteren blot en ydmyg undersåt. Siden da er Gud blevet fortrængt til salmerne og hyldesten af store mænd til biografierne.

Det nationale kan man derimod stadig finde. Kig blot i Højskolesangbogen («Som en rejselysten flåde« m.fl.) eller i den kanon, Kulturministeriet lancerede i 2004, som skulle samle det bedste i dansk kulturarv, og som er blevet stærkt styrende for, hvad der læses i skolerne i dag. Faktisk er det nationale argument et af dem, man oftest hører for, at det er vigtigt at have en dansksproget litteratur.

I Kulturministeriets rapport *Sprog til tiden* fra 2010 hedder det fx: »Litteraturen er sprogets kunst, og dansk litteratur det danske sprogs kunst. Fremmer vi livsmulighederne for den, fremmer vi dansk sprogs overlevelse. En sådan sammenhæng er set ofte i Europas historie: Sprog overlever, endda truslen om udslettelse, hvis og kun hvis de har en litteratur«.

Den geniale digter

Med 1800-tallets romantiske bevægelse kom der en ny forståelse til af kunstens væsen til. Der opstod en selvybevidsthed hos kunstnerne, som fik dem til at gå andre veje. Kunstnerne skilte sig ud fra resten af samfundet og insisterede på deres egen genialitet, og med den fulgte også retten til at sætte sig ud over det etablerede, hvad enten det gjaldt kristendommen, kongens ophøjethed eller de sproglige normer.

På dette tidspunkt begyndte prosaen at fortælle historier med flere lag i – på overfladen læste man måske én historie, men hvis læseren holdt øje med, hvad der foregik i kælderens eller lysthusets eller andre hemmelige rum, viste der sig en anden sandhed. Kunstneren blev den, der kunne få øje på og formidle ting, der var skjult for andres blik. Med tiden blev det et formål for kunsten at udpege det, der endnu ikke har vist sig for andre, hvad enten det er skjulte mekanismer i samtiden eller glimt af fremtiden, der kan udestilleres af nutidens virvar.

Litteraturen og den politiske debat

I forlængelse af dette opstod der et nyt krav til litteraturen, i og med at realismen brød igennem. I Danmark skete det ikke mindst med Georg Brandes' ord om, at litteraturen skal sætte problemer under debat. Det blev litteraturens forpligtelse at tjene ikke kongen, men samfun-

det som helhed og indgå i den oplyste demokratiske debat. I den forstand blev demokratiet en ny herre.

I dag stilles der stadig krav om, at litteraturen skal tjene folket. Et aktuelt eksempel kommer fra kulturdirektør i DR Morten Hesseldahl (der selv er forfatter). I marts 2011 luftede han tanken om, at forfatterne skal kunne indgå som kommentatorer i nyhederne, fordi store politiske begivenheder også skal forstås i et kulturelt perspektiv. »Vi ser det eksempelvis, når forfatteren til bogen Yacoubians hus bliver inviteret i TV-avisen, for at tale om udviklingen i Egypten. Forfatterens blik på samfundsudviklingen er i den grad relevant i den forbindelse (...) Vi bliver et fattigere og dummere samfund, hvis ikke kulturen får lov at byde ind på, hvad det er der sker omkring os i samfundet, og hvordan vi er som mennesker.«

En nyere variant af kravet om samfundsmæssig relevans er også, at litterære former kan bruges i erhvervslivets tjeneste. Storytelling har længe været et buzzword i virksomheder og organisationer, fordi fortællingen kan give forbrugeren nye muligheder for at identificere sig med et produkt. Gennem historier kan virksomheder kommunikere holdninger og værdier videre. Det minder dog mere om anekdoter end om litteratur, bl.a. fordi den gode fortælling i denne sammenhæng er den, der kan gå fra mund til mund og fortælles af enhver. Storytelling er kun i begrænset omfang åben for fortolkning, men bruger fortællingen til at skabe en oplevelse, der giver en fælles forståelse af et på forhånd fastlagt budskab.

Kunst for kunstens egen skyld

Andre har til gengæld hævdet, at litteratur ikke bør underlægges noget formål

overhovedet, men selv skal sætte sine egne præmisser. *L'art pour l'art* blev i litteraturen til en leg med ord, som ikke behøver at give nogen bestemt mening. Dermed kom der et nyt svar på formålet med kunsten: at den kunstneriske proces er meningsfuld i sig selv. Den giver mening for kunstneren, og læseren/publikum kan få del i oplevelsen ved at følge kunstnerens skabende proces og leve sig ind i den.

Et velkendt fortaler for litteraturens ret til fri leg er Lars Bukdahl, som fx skrev sådan på sin blog i januar 2011: » På bogunderliggørelseskursus i går kartoffeltrykte min med-kursusleder (...) følgende kartoffeltematiserende haiku signeret mig: KARTOFFELNÆSE/NYSER/LEFT FOOT I/ENSOMT KARBAD/RAS SYN-LIGT. (...) På hver halve kartoffel blev 1 stavelse udskåret, og af de 17 stavelser blev der efter trykningen af 1. udgave skrevet og trykt et nyt haiku (I bliver genanvendt som skråstreg i ØMT): TOF NY FOOT/SER LEFT ØMT/KARLIGT SYN/BAD RAS I KAR/SE ENS FEL«

Individets stemme

Endnu et bud på litteraturens eksistensberettigelse er, at her kan man møde en personlig stemme, som ikke blot gentager, hvad andre har sagt og skrevet, men giver en unik fortolkning af verden. Bogen er en meddelelse fra individ til individ.

Da den kinesiske Nobelpristager i litteratur Gao Xinjiang holdt forelæsning i København i foråret 2011, formulerede han det sådan: »Enhver forfatter tilbyder et særegent perspektiv, en særlig horisont, men erstatter ikke andre forfattere med sin særegenhed. Litteraturen er nemlig ikke som filosofi, som forudsætter kritikken som udgangspunkt og erklærer sig som den endelige sandhed. Selvom den

postmodernistiske filosofi udviser flertydighed og engang imellem dekonstruerer mening, bygger den dog selv på alle forgængernes død. Litteraturen har ikke en sådan udelukkelsesmekanisme, og den baner ikke sin vej ved hjælp af kritik. Man fortæller hver for sig, og der er et enormt rum for forskellighed og mangfoldighed.»

Ud fra den tankegang er det et kvalitetskriterium i sig selv, at en forfatter skiller sig ud fra mængden. Noget tyder på, at netop den opfattelse er en underforstået præmis for den danske litteraturstøtte. For at få støtte skal en forfatter udvikle sin egen »stemme« på skrift, og den skal adskille sig fra andres. Forskellighed og mangfoldighed opstår nemlig kun, hvis forfatterne ikke flokkes om samme tematik eller skrivestil.

Politikerne og armlængden

På det seneste har forfattere og andre kunstnere indimellem opfordret politikerne til at fortælle, hvad de egentlig vil med kunsten, og hvorfor den skal støttes. Politikerne afparerer jævnt hen spørgsmålet ved at svare, at vi har et armlængdeprincip, hvilket vil sige, at så snart pengene er bevilget, blander politikerne sig udenom og overlader det i stedet til fagudvalg af eksperter og kunstnere

at fordele pengene efter eget skøn. Det sker ud fra den opfattelse, at vi får den bedste kunst ved at lade kunstnerne følge deres egen vilje og intuition.

Modsat tidligere er der i dag en vis berøringsangst over for at stille krav til kunsten. Der er stort set enighed om, at statskunst som i Sovjetunionen ikke er værd at stræbe efter, og at staten heller ikke skal kunne stemple kunst som »entartet«. Kunsten trives bedst i frihed. Men denne frihed gør det let at kritisere såvel kunsten som kunststøtten blot ved at lægge sig fast på et bestemt kunstsyn. Hvis man fx mener, at litteraturen bør sætte problemer under debat eller samle nationen, hvorfor så støtte eksperimenterende lyrik eller vanskeligt tilgængelig prosa? Hvis man derimod kræver, at kunstneren skal være visionær eller forny sproget, hvorfor så støtte krimier og biografier, der lægger sig midt i hovedstrømmen?

De færreste politikere anfægter, at det er nødvendigt at støtte kunsten og herunder litteraturen, men der er ingen konsensus om på hvilke betingelser. Derfor er diskussionen om, hvad det er berettiget at støtte og hvad ikke, heller ikke til at standse. Den er indbygget i det eksisterende system.

Kilder til citaterne i dette kapitel:

- Kingos digt »Hosianna« kan læses på <http://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/thomas-kingos-hyldestdigt-hosianna-til-christian-5-i-1671>
- *Sprog til tiden – rapport fra Sprogudvalget*, kap. 7 »Sprog i kultur og medier«, afsnittet om skønlitteratur. Kulturministeriet 2008, http://dansk.dk/uploads/media/sprog_til_tiden_netpub.pdf
- »Flere kunstnere i DR's nyhedsudsendelser«, 25. marts 2011, <http://www.dr.dk/Nyheder/Kultur/2011/03/25/121235.htm>
- Lars Bukdahl: »Forlæg for og afskrift fra – kartoffeltryk« http://bukdahl.blogspot.com/2011_01_01_archive.html
- Gao Xinjiang: »Ideologierne og litteraturen«, upubliceret foredrag holdt på Københavns Universitet 9. maj 2011, oversat fra kinesisk af Jun Feng

2. Eksemplet H.C. Andersen

Hvorfor skal litteraturen overhovedet have støtte? Spørgsmålet er blevet rejst både af liberalister og af folk, der hellere vil bruge statens penge på sygehuse og børnepasning. Man kan fx se på H.C. Andersens liv og eftermæle for at få en del af svaret.

Nogle mener, at kunststøtten helt burde afskaffes. Kunst kan man lave i sin fritid, og hvis kunstneren ikke kan leve af sine frembringelser, er det vedkommendes eget problem.

Til det kan man sige, som filosofen Arno Victor Nielsen gjorde i Statens Kunstfonds jubilæumsskrift fra 2004: »For en latterlig lille sum har Kunstfonden givet den totalitære velfærdsstat et menneskeligt ansigt. Spørg derfor ikke, hvad staten har gjort for kunsten. Spørg i stedet, hvad kunsten har gjort for staten.«

Man kan også se på et eksempel. Et af de lysende klare er H.C. Andersen.

Den teatertossed dreng

Hans Christian Andersen var som bekendt en fattig dreng fra Odense, der i en alder af 14 drog til hovedstaden, fordi han ville være kunstner, allerhelst balletdanser eller skuespiller. Her plagede han sig frem, og bl.a. i kraft af sin rørende naivitet fik han forskellige mennesker til at give ham husly, almisser og måltider, så han lige akkurat kunne klare sig igennem. Imens levede han i en drømmeverden af teater.

Når han ikke kunne være på Det Kongelige Teater, legede han med sit dukketeater. Han skrev flere skuespil, som han anonymt sendte ind til Det Kongelige og fik retur. Om dramaet *Alfsol* skrev Knud Lyne Rahbek, der var medlem af teatrets direktion:

»Over Andersens *Alfsol*, som Drama er Dommen snart afsagt, det er en Samling af Ord og Tirader uden dramatisk Handling, uden Plan, uden Caracteer, fuldt af alskens Reminiscentser, Ewald og Oehlenschläger, islandsk og nytydsk imellem hinanden, hverdags Phraser i Hverdagsriim, kort det egner sig paa ingen Maade til Skuepladsen.«

I dette miskmask kunne han alligevel se et talent, og han syntes, den unge Hans Christian skulle have en chance for at blive et dannet menneske. Derfor fik han direktionen til at anbefale, at kongen skulle betale for at sende drengen i gymnasiet.

Blottet for kundskaber

I brevet til kongens fond ad usus publicos skrev et andet direktionsmedlem, Jonas Collin:

»I Aaret 1819 meldte sig ved Theaterdirectionen et ungt Menneske navnlig Hans Christian Andersen fra Odense for at vorde ansat som Skuespiller ved det Kongelige Theater, og ifølge allernaadigst Befaling maatte Directionen desangaaende afgive en all. Betænkning. Da hans Udvortes var ham aldeles imod til at komme frem paa den Bane, forsøgte han i et Par Aars Tid at gjøre Tjeneste som Chorsanger; dog uden at erholde nogen Løn derfor. Da han ogsaa dertil aldeles intet Anlæg havde, tilkjendegav man ham, at han ikke længere kunde

deeltage i Øvelserne paa Syngeskolen. Hans Hang til Theatret bragte ham til, under hans Ophold her, at gjøre adskillige Forsøg som dramatisk Digter, Forsøg som, skjøndt de allevegne røbede det unge Menneske, der var ganske blottet for Kundskaber, lige indtil Kundskab i Modersmaalet, dog tillige røbede umiskjendelige Digter-Anlæg. Et Par af disse dramatiske Stykker indsendte han til Directionen i Haab om at faae dem opførte.

Da bemeldte Andersen, der er aldeles blottet for Formue og lever kun af privat Godgjørenhed, som hans godmodige Charaktere forskaffede ham, vilde blive ulykkelig og tabt for det borgerlige Selskab, hvis han saaledes vedblev at hendøse sin Tid, og der tvertimod er grundet Haab om, at han, videnskabeligen dannet, kunde vorde en nyttig Borger, opkaldte man ham i Directionen, forestillede ham den litteraire Afvei, hvorpaa han var kommen, og lovede ham, at man vilde anbefale ham til allernaadigst Understøttelse for at kunne studere, hvis han udelukkende vilde anvende sin Tid og Flid paa de nødvendige Skolevidenskaber.«

Kongen bevilgede pengene.

Middagsgæsten

Det var ikke mange penge, H.C. Andersen fik, men nok. Han skriver selv om den sidste tid, inden han tog sin studentereksamnen:

»Alt skulde nu indrettes paa det meest oconomiske. Hos en Enke Fru Schwartz i Viingaardstræde, leiede jeg mig et lille Tagkammer. (...) Jeg havde et lille Skab i Væggen, dette forsynede jeg nu med Brød, Smør og Pølse, havde saaledes min Frokost og Aftensmad selv; Middagene fik jeg strax og let besat hos mine Venner. – Commandeur Wulffs om Mandagen,

H.C. Andersen som 30-årig. Akvareltægning af Carl Harmann, 1845 (stillet til rådighed af Odense Bys Museer, H.C. Andersens Hus)

Conferentsraad Collins om Tirsdagen, Etatsraad Olsens om Onsdagen, Fru Müffelmans om Torsdag, Etatsraad Ørsteds om Fredag, Forvalter Ballings om Lørdag.« Søndag holdt han åben, så han kunne tage imod andre invitationer.

200 års afkast af investeringen

Så det københavnske borgerskab og kongen sørgede i forening for at få ham i vej. Det er uden tvivl den bedste investering, der nogensinde er foretaget i dansk litteraturstøtte.

Det er snart 200 år siden, men H.C. Andersen kan stadig trække turister til Danmark, og ved verdensudstillingen i 2010 blev Den Lille Havfrue flyttet til Beijing som vartegn for den danske udstilling. Det er ikke muligt at gøre op, hvor stort udbytte Danmark har haft af H.C. Andersens litterære succes, men det kan på ingen måde sammenlignes med

datidens imødekomme, men trods alt beskedne investering i hans talent.

Litteraturstøtten er til for at sikre, at bøger ikke kun skrives af folk, der har arvet eller giftet sig godt, har en god stilling eller på anden måde er forsørgede i forvejen. Den er også til for at sikre, at der findes et miljø, der kan få øje på talent og give det en chance. Samtidig er den et sikkerhedsnet under de forfattere, som ikke kan klare sig på markedets præmisser alene, for målestokkene for kunstnerisk kvalitet og økonomisk succes er ikke nødvendigvis de samme.

H.C. Andersen kom til at tjene penge, endda på sine allerførste bog, men han fik

stadig støtte fra kongen og rejste i mange år rundt mellem landets herregårde, hvor han fik gratis kost og logi. Som 33-årig kom han på fast digterløn fra kongen.

Ikke alle investeringer i kunst betaler sig, og der var ingen garanti for, at det ville lykkes at få en skikkelig borger ud af den fattige dreng fra Odense. Derfor er der brug for risikovillig kapital, om den så kommer fra private eller fra staten. Ingen kunne vide på forhånd, at H.C. Andersen ville få så kolossal succes, selv længe efter sin død, men uden støtte fra det dannede borgerskab og kongen var han næppe nået længere end til at skrive skuespil, der kun blev opført på hans eget dukketeater.

Kilder til dette kapitel:

- Arno Victor Nielsen er citeret fra Peter Schepelern og Vibeke Jakobsen (red.): *Statens Kunstfond 1964-2004*, Statens Kunstfond 2006, s. 129-30
- Knud Lyne Rahbeks brev er citeret fra Anne E. Jensen: *Rahbek og de danske digtere*. Bakkhusmuseet og Historisk-Topografisk Selskab for Frederiksberg, 1960, s. 93
- Jonas Collins brev er citeret fra <http://www.hcandersen-homepage.dk/collinske-hushca-005.htm>
- H.C. Andersen skriver i sin *Levnedsbog*, Fjerde afsnit, om tiden før studentereksamen.

3. Om ytringsfrihed, ophavsret og kunststøtte – for 2000 år siden

*Betingelserne for forfatternes arbejde ændrer sig med tiden, men behovene forandrer sig for-
bavsende lidt. Forfattere har til hver en tid brug for tid, ytringsfrihed og midler til at leve for,
beskyttelse af deres intellektuelle ejendomsret og et velfungerende marked, så bøgerne kan nå
ud til læserne. Hvis nogen af delene svigter, vil det ofte kunne aflæses i litteraturen.*

I slutningen af første århundrede beskrev Plinius den Yngre sin hverdag, som den formede sig, når han var på landet og havde tid til at skrive:

»Jeg vågner, når det passer mig, for det meste omkring solopgang, ofte før, sjældent senere. Skodderne bliver ved at være for; det er nemlig vidunderligt, som jeg i stilheden og mørket er fri for forstyrrelser og overladt til mig selv; jeg lader ikke tankerne følge øjnene, men øjnene følge tankerne, for øjnene ser det samme som sindet, når ikke de kigger på noget andet.

Hvis jeg er i gang med noget, tænker jeg – tænker ordret, som om jeg skrev eller redigerede – snart kortere passager og snart længere, alt efter om det er let eller svært at formulere og huske dem. Så kalder jeg på min sekretær, og når dagslyset er lukket ind, dikterer jeg, hvad jeg har formuleret. Han får lov at gå, bliver kaldt tilbage og bliver sendt udenfor igen.

Når klokken er en ti-elleve stykker – min tid er nemlig ikke så nøje afmålt – flytter jeg ud på terrassen eller i søjlegangen og tænker videre over resten og dikterer. Jeg kører en tur i vogn, og også dér gør jeg det samme, som når jeg spadserer eller ligger ned, og koncentrationen holder, ja fornyes ved selve forandringen. Så sover jeg lidt igen og går derefter en tur ...«

Ud over at give et glimrende billede af, hvor begivenhedsløs skriveprocessen

er for alle andre end forfatteren, fortæller Plinius også klart, hvad en forfatter behøver mest af alt: uforstyrret tid.

Selv tilhørte han en velstående borgerfamilie, med hvad dertil hørte af pligter og rettigheder. Han havde landsteder, som blev drevet af forvaltere og slaver, og som blot krævede nogle få besøg om året, men de sikrede tilstrækkeligt med indtægt til, at han var godt forsørgt. I stedet kunne han bruge sin tid på ulønnede hverv som politiker og advokat og på at skrive litterære breve, som senere blev samlet og udgivet. Han var selvforsørgende – nå ja, i kraft af arv og en større mængde slaver.

Ingen indtægt uden ophavsret

På omtrent samme tid gik Martial rundt i Rom og skrev satiriske småvers om dagligdags hændelser. En god del af tiden levede han på nas, og det kunne lade sig gøre, fordi Romerriget var et samfund, hvor de rige familier tog de mindre velstillede som klienter og forsynede dem med tøj, lidt penge og et måltid mad en gang imellem. Klienterne forventedes til at gengælde at levere stemmer ved valgene og i det hele taget heppe på, når der var behov for det.

Martial klager over, at han føler sig misbrugt af Labullus, som han er klient hos: Hvor mange vers kunne jeg ikke have skrevet i stedet for at gå rundt i byen sammen med dig, bare for at du kan blive

set i selskab med en berømt digter? På en måned har Martial ikke fået skrevet en eneste side færdig. Men sådan går det, når en digter ikke vil spise hjemme, konstaterer han i et af sine epigrammer.

Martial var nok ikke helt så fattig, som han koketterer med, men dengang som nu var det svært at tjene penge på at skrive digte. Han beklager sig over, at folk gerne vil lytte og læse, men ikke betale for en afskrift, selv om den er til salg hos boghandleren til en overkommelig pris. Men værre endnu: Andre digtere gik rundt og læste hans digte op, som om det var deres egne. Også dengang var det moralsk forkasteligt, men Martial kunne ikke læne sig op ad nogen lov om copyright og intellektuel ejendomsret. Der var ingen mulighed for at standse piratkopiering, og over for plagiat og andre former for intellektuelt tyveri kunne man ikke gøre andet end at hænge synderen ud i et digt: »Den bog, du læser op af, er min, Fidentinus. Men når du læser dårligt op, begynder den at blive din.«

Prisen for at ytre sig

Martials epigrammer blev en væsentlig inspirationskilde for bl.a. Holberg, mens glemslen kastede sit nådige mørke over hans lovprisninger af den siddende kejser. Martial skriver fx:

»Hvis sandheden skal frem, du største kejser, kan ingen andre tidsaldre overgå din tid. (...) Under hvilken hersker har Mars' Rom været skønnere og større?«

Andre forfattere før Martial havde haft held til at få statsstøtte, og digtet munder ud i en bøn om økonomisk støtte. Det fik han ikke, men der findes et enkelt digt, som takker for et middagsselskab i paladset.

Hyldestdigtene er der en hel del af hos Martial, og han viger ikke tilbage for at

bruge den titel, netop denne kejser foretrak: *dominus et deus*, herre og Gud.

Men smigeren tjente måske også et andet formål end det økonomiske, nemlig at tage brodden af de mere bidske digte. Hvis det var hensigten, var forsøget en fiasko. Da kejser Domitian, som Martial havde prist så højt, blev myrdet og statuerne af ham væltet, forsøgte Martial sig med at prise den nye kejser, men Trajan fejdede ham af. Martial endte med at forlade Rom og tage hjem til Spanien, hvor han kom fra. Han havde satset for hårdt på en kejser, der siden faldt i unåde.

Digteren i eksil

Endnu værre gik det digteren Ovid, dengang Augustus herskede. Som Martial drev han omkring i Rom og levede det gode storbyliv. Samtidig skrev han digte om kærlighed, myter og meget andet. Han havde tilstrækkelig økonomisk frihed til selv at kunne vælge sine venner, og hans kærlighedsdigte var frimodige og harmonerede dårligt med kejser Augustus' familiepolitik, der indskærpede traditionelle værdier. »Din mand skal med til samme middag som os – gid det må blive hans sidste måltid!« begynder et digt om utroskab for eksempel.

På et tidspunkt gik det galt. Pga. »et fejltrin og en bog« (mere ved vi ikke) blev Ovid i år 8 sendt i eksil til Tomis ved Sortehavet, hvor han tilbragte resten af sine dage med at skrive klagedigte og bønner om benådning. Der var så koldt, skrev han, at hvis man lod en kande vin stå ude, ville kanden springe og efterlade vinen i kandeform, og folk spiste vinisklumper. Der var meget langt herfra til livet i Rom, men Ovid nåede aldrig hjem igen og døde i eksil knap ti år efter sin forvisning. Den ret til at udtrykke sig frit, som fandtes i republikkens tid, og som

Ovid måske stadig tog for givet, forsvandt igen i kejsertiden.

Hofdigterne

Det har givetvis ærgret Augustus at have en indlysende talentfuld, men uregerlig digter gående i Rom. Han havde nemlig haft held med at tæmme to andre, Vergil og Horats. Vergil fik overdraget den opgave at skabe en myte, der kunne knytte Augustus sammen med det sagnomspundne Troja fra Iliaden og Odysseen. Han løste den i *Æneiden*, som beskriver, hvordan Venus' søn Æneas rejser fra det brændende Troja med sin gamle far på ryggen, sin lille søn Julius ved hånden og en statuette af Pallas Athene ved sit bryst (så både traditionen og fremtiden og guderne er med ham). Ligesom Odysseus møder de mange farer og fristelser undervejs, men de når omsider til Italien, hvor Julius' efterkommere grundlægger Rom. Julius Cæsar kan føre sin slægt tilbage til Julius i lige linje, og voila, så kan hans nevø og adoptivsøn Augustus også sige, at han selv er i familie med gudinden Venus! Det vidner om Vergils talent, at han får stor kunst ud af denne opgave, der jo er en æresbevisning og en spændetrøje på samme tid.

Knap så nært et forhold havde Augustus til Horats, men kejseren kendte begge digterne via Maecenas, der var hans rådgiver på kulturområdet. Horats er en af de digtere, litteraturhistorien meget vel kunne være gået glip af, hvis ikke Maecenas havde haft blik for hans talent. Horats var nemlig søn af en frigiven, hvad der gav ham lav status i det standsbevidste romerske samfund, og han måtte arbejde for at tjene penge: Om dagen var han skriver på skattekontoret. Maecenas gav hans forfatterkarriere et voldsomt løft, både ved at trække ham ind i et helt andet

miljø og ved at forære ham en gård, han kunne leve af. Det var beskedent efter romersk målestok: Maden blev serveret af kun tre slavedrenge, og på bordet var der dækket op med rustikt lertøj, ikke med sølv. Men Horats fik tid til at skrive, bl.a. en hymne Augustus bestilte til en særligt vigtig religiøs fest.

Hvad Maecenas gjorde, blev legendarisk. Hans navn gled ind i sproget som begrebet mæcen. Siden da har rigmænd som Maecenas og magthavere som Augustus utallige gange støttet kunsten for til gengæld at blive udødeliggjort af kunstnerne.

Litteraturstøtten kan ikke stå alene

Ud af dette tilbageblik på antikken kan man trække forskellige perspektiver op, som hører professionen til. Et af de mere kontroversielle er nok, at sublim kunst kan skabes på bestilling og på dårlige betingelser. Men Ovids digte fra Rom er bedre end dem fra eksilet, og Martial er klart bedre som satiriker end som hofdigter, så det er ikke ligegyldigt, hvilke vilkår en forfatter arbejder under. En indbygget omkostning ved antikkens kunststøtte var, at digterne blev bedt om at betale igen med lovprisninger, og lige den del af deres værker har eftertiden ikke interesseret sig synderlig for.

Et andet perspektiv er i forlængelse af det, at det er bedre for en forfatter at være rig og uafhængig end at leve af andres penge. Skal man kunne leve af sine egne værker, kræver det imidlertid både en beskyttelse af ejendomsretten til dem og et fungerende bogmarked med tilstrækkelig mange købere. Der var faktisk veletablerede udgivere og boghandlere i Rom, men forfatterne har næppe levet af indtægten derfra. I stedet har slaveøkonomien frigjort så stort et overskud, at det

gav borgerskabet langt mere fritid end i dag, og det gavnede også forfatterne.

Et tredje perspektiv er, at ytringsfrihed er et privilegium, man ikke skal tage for givet. Forfatterne indgår i et samfund, hvis normer det koster noget at overtræde. I værste fald kan man blive udstødt eller forvist, og det kan ske pga. værker, man har skrevet for længe siden. Det er ikke risikofrit at udtale sig markant.

De bedste arbejdsvilkår

Vender man disse erfaringer om, kan man også sige, at de bedste arbejdsvilkår for forfattere opstår, når de har ytringsfrihed og er beskyttet mod overgreb fra staten, og når de samtidig er i stand til at forsørge sig selv, så de heller ikke behøver at smigre magthaverne.

Beklageligvis har flertallet af forfatterne aldrig været selvforsørgende. Bogmarkedet fungerer bedst for dem, der kan akkumulere værker, sådan som forlag og boghandlere kan ved at sælge mange forskellige bøger på en gang. Forfatteren arbejder kun med én bog ad gangen, og den vil kun i fåtilfælde indbringe nok til, at man kan leve af indtægten, mens den næste bog bliver skrevet.

Derfor er der behov for litteraturstøtte. Nogen må betale forfatterne for deres tid, hvis de skal have mulighed for at koncentrere sig om at skrive. Men der er samtidig behov for et velfungerende bogmarked, beskyttelse af ophavsretten og ikke mindst ytringsfrihed. Ingen af delene kan undværes, hvis litteraturen skal stilles frit.

Kilder til citaterne i dette kapitel (egen oversættelse):

- Plinius den Yngre: *Breve*
IX, 36
- Martial: *Epigrammer*
XI, 24 om at være klient
I, 38 om oplæsning
V, 19 om kejser Domitian
- Ovid:
Amores I,4 (om utroskab)
Tristia III, 10 om vinteren i Tomis
- Vergil: *Æneiden*
- Horats: *Satirer*
I, 6 om middagsbordet

4. Bogbranchen i forandring

Ebøger, sociale medier, frie bogpriser m.m. tvinger for tiden både forlag, forhandlere, forfattere, formidlere og læsere til at gentænke, hvad en bog egentlig er. De gamle forretningsmodeller virker kun delvis, og hele branchen er nødt til at finde nye måder at navigere på. Men den gode historie og den faglige formidling vil der være efterspørgsel efter uanset form.

Det seneste årti har en lang række forhold ændret den måde, bøgerne når ud til læserne på. Det har kastet mange forlag og boghandler ud i en overlevelseskamp, og nogle må lukke. Samtidig kommer der dog også nye til. I oversigtsform er her de vigtigste af de mange faktorer, som er ved at ændre bogbranchen:

Ny teknologi

Digitaliseringen gør det lettere for forfatterne at komme i direkte kontakt med læserne. Flere forfattere udgiver selv, og ebøgerne har potentiale til at revolutionere bogmarkedet. Nogle forfattere er i dag meget aktive i markedsføringen af deres egne bøger, og arbejdsdelingen mellem forfatter og forlag er ikke nødvendigvis givet på forhånd. Forfattere er i højere grad end før blevet selvstændige erhvervsdrivende, som selv skal sørge for at sikre sig gode vilkår hos sine samarbejdspartnere.

Ny teknologi har samtidig gjort det rentabelt at trykke bøger i mindre oplag. Det typiske førsteoplæg på en roman er faldet fra 2000 eksemplarer for tyve år siden til 600-1200 eksemplarer i dag.

Frie bogpriser

Der er gradvis indført frie bogpriser i Danmark over en årrække fra 2001 til 2011. Siden 1. januar i år har bogpriserne været helt frie. Forlaget kan fastsætte en vejledende udsalgspris, men prisen må

ikke trykkes på omslaget. En nyudgivet bog med en vejledende udsalgspris på 299 kr. kan ved udgivelsen koste alt fra 150 kr. i supermarkedet til 330 kr. leveret til døren via en netboghandel.

Sammen med de frie priser er samhandelsreglerne mellem forlag og boghandler ophørt. Disse regler forpligtede forlagene til at handle med boghandlerne og give dem en rabat på min. 25%, og til gengæld havde boghandlerne pligt til at forhandle forlagenes bøger. Tidligere måtte forlagene heller ikke sælge bøger til andre end boghandler (undtagen »kiosklitteratur«, der lå under en bagatelgrænse). Der var desuden begrænsninger på, hvilke kunderabatter boghandlerne måtte give. I dag skal forlag og boghandler i stedet lave individuelle aftaler om alt fra rabatter til kredittider, levering, returnering af bøger, markedsføring m.m. Arbejdsbyrden ved disse aftaler er forholdsmæssigt større for de små forlag og boghandler, som samtidig kan få sværere ved at komme igennem med krav over for de store spillere på markedet.

Det er især de store aktører – store forlag, store boghandlerkæder – der har fordel af de frie priser, mens en del af de små ønsker fastprissystemet tilbage. Derfor er det svært at skabe enighed i branchen, selv om der været forslag fremme om at indføre faste priser i fx de første tre eller seks måneder efter udgivelsen.

Bøger blandt dagligvarer

Stadigt flere bøger sælges i supermarkederne. Bøger er en god forretning og sælges som slagvare for at trække kunder til. Samarbejdet med supermarkederne har været med til at professionalisere branchen, fordi planlægningshorisonten er længere. Forsidelayoutet skal være på plads et halvt år i forvejen, og bøgerne skal leveres til tiden og ikke en dag senere. Det har tvunget forlagene til en bedre styring. Det betyder så også, at nogle af de bøger, der er af interesse for supermarkederne, sælges før de er skrevet færdige, så forfatterens muligheder for at improvisere eller skrive om begrænses.

Supermarkederne er storkunder med store rabatter. Derfor kan en almindelig boghandler af og til købe en bestseller billigere i supermarkedet end hos forlaget. Samtidig presses de fysiske boghandler af netboghandlerne, som ikke behøver at have noget lager, men kan vente med at købe en bog hjem, til den er solgt til kunden. Der er samme antal boghandler som før, men der er færre af de traditionelle og flere netboghandler, bogcafeer og andre utraditionelle boghandler.

For forbrugerne er det blevet lettere, og i mange tilfælde også billigere, at købe bøger. Krimier og kogebøger kan samles op, når man alligevel køber ind, og alt kan bestilles over nettet, så læserne er ikke længere afhængige af at opsøge den lokale boghandel. Bøger er stadig et masseforbrugsgode, måske endda i højere grad end før, og har ikke tabt terræn i forhold til andre medier som film, computerspil o.l. Det interessante bliver så, om det er en anden type bøger, der sælges i dag sammenlignet med tidligere.

Færre biblioteker

Antallet af biblioteker er halveret på 20

år, fra over 1000 i 1990 (inkl. bogbusser) til 482 ved udgangen af 2010. Over de seneste 10 år er bogbestanden ifølge Styrelsen for Bibliotek og Medier faldet med 25%.

Der bliver stadig udlånt mange bøger, men det faldende bogindkøb har selvfølgelig betydning for forfatterne. Salget af romaner, som ikke er bestsellere, er typisk faldet med måske 200 eksemplarer. Hvor bibliotekerne tidligere aftog 300-500 eksemplarer af de fleste velanmeldte skønlitterære bøger, køber de langt mere beskedent ind nu og lader eksemplarerne cirkulere mellem flere filialer.

Dette salg mangler i forlagenes kalkuler, og det betyder større forsigtighed hos de etablerede forlag. Der er stadig enkelte af de store forlag, der tænker langsigtet i at satse på nye forfatterskaber, men talentudviklingen er for en stor del flyttet til små og idealistiske forlag.

Denne udvikling mærkes særlig kraftigt for børne- og ungdomslitteratur og lærebøger, idet der samtidig er lukket skoler og gennemført andre store besparelser på skoleområdet, bl.a. på indkøb af undervisningsmaterialer og bøger til skolebibliotekerne. Det er en utilsigtet, men mærkbar virkning af kommunalreformen, som ad den vej har fået indflydelse på, hvilke bøger forlagene udgiver.

Nyt forlagslandskab

Der er sket en række fusioner mellem forlag, så der nu er nogle ganske få meget store forlagshuse, mens nogle af de mellemstore skønlitterære forlag har haft svært ved at klare sig på kommercielle vilkår. Borgens Forlag, der tidligere var kendt for sin stærke skønlitterære profil, har fx måttet indskrænke kraftigt. Til gengæld har et forlag som Modtryk, der har en ret lille stab, med stort held kon-

solideret sig ved at koncentrere sig om skandinaviske krimier.

På forlagene har redaktørerne fået hævet lønnen over en årrække, hvad der i øvrigt er helt rimeligt, for lønnen har i mange år ligget helt i bund i forhold til deres uddannelsesniveau og kunnen. Samtidig bruger forlagene flere penge på markedsføring end før, og bøgerne skal fremstilles til flere platforme (trykt bog, lydbog, ebog). Derfor foregår der i øjeblikket en kamp om, hvem der skal betale regningen, og både forfattere, oversættere og illustratører oplever at blive presset på honoraret. Den enkelte forfatter skal i højere grad være opmærksom på sin kontrakt og selv forhandle om bedre vilkår. De to forfatterforeninger har forhandlet en kontrakt på plads med de største forlag, men der er ikke længere nogen standardkontrakt for hele branchen.

Samtidig er der kommet en lang række nye småforlag til, som drives med varierende grad af professionalisme. På en del af dem medfinansierer forfatterne selv udgivelserne. Disse forlag har ofte sværere ved at trænge igennem i medierne, og bøgerne bliver sjældnere anmeldt. En stor del af lyrikken udkommer i dag på småforlag.

Bestsellerisme

Bogens levetid er blevet kortere. En bog har typisk tre måneder til at vise sit værd i boghandelen. Hvis den ikke er blevet en succes inden da, forsvinder den fra hylderne og bliver efter nogen tid makuleret. Der udkommer mange bøger hvert år (over 2000 nye skønlitterære titler i 2010, hvis man inkluderer oversættelser), så konkurrencen om opmærksomheden er hård, og der er en tydelig tendens til, at nogle få bestsellere bliver læst af mange, mens rigtig mange bøger

kun bliver læst af ganske få.

Alt i alt er der sket en kommercialisering af bogbranchen. Mange forlag har haft underskud i en årrække, og forlagsredaktørerne kigger mere på salgspotentialet end før, når de skal antage et manuskript. Redaktører fortæller, at de siger nej tak til manuskripter, der ville være blevet antaget for ti år siden, fordi det ikke længere er rentabelt at udgive dem. Det presser især den store gruppe forfattere, der skriver gode bøger, men ikke er brudt igennem til en større offentlighed.

Flere bogmarkeder?

Det faglitterære bogmarked har længe været splittet op i segmenter (lærebøger, debatbøger, hobbybøger osv.), men det skønlitterære er måske også ved at blive det: Der er ét marked for bestsellere og et helt andet for de smallere udgivelser, som måske ikke engang når ud i boghandelen.

Sammenfattende kan man sige, at de bøger, der kan klare sig på markedets præmisser, har stor gavn af, at bøger er blevet en vare med hurtig omsætning. De bøger, der ikke egner sig til supermarkedet, har derimod et problem, bl.a. fordi flertallet af læserne endnu ikke har vænnet sig til at kigge efter bøger på nettet, hvor også de mere skæve udgivelser får en chance.

Om en halv snes år er en bog næppe defineret ved at være papir med et omslag om. Ordet pbøger er allerede dukket op (p for papir), parallelt med ebøger, lyd-bøger o.l. Det afgørende er, hvordan bog og læser skal finde hinanden, når bøger ikke længere er noget, man behøver at gå i en boghandel efter. Hvor skal det møde finde sted? Og hvordan kommer hele bredden af bogudgivelser med?

5. Forfatterøkonomi

Fuldtidsforfattere har en helt anden økonomi end de fleste andre arbejdende mennesker. Indtægterne svinger, og der kan være meget langt imellem dem. Til gengæld følger der så »frynsegoder« med af en noget anden slags end på en almindelig arbejdsplads.

Tilværelsen som fuldtidsforfatter ligner ikke ret mange andre former for arbejde. Man er hverken rigtig selvstændig eller lønmodtager. Man afleverer måneders og års arbejde på én gang i stedet for at få løbende tilbagemeldinger. Man arbejder indadvendt og alene i lange stræk og skal så være udadvendt og stå til rådighed for pressen i andre perioder. Man kommer i medierne og ser (forhåbentlig) ud som en succes, men tjener ikke rigtig nogen penge. Kolleger skal man selv opsøge, og indtægterne kommer kun nogle få gange om året. Af større indtægter er der typisk disse muligheder:

januar

evt. kopieringsvederlag fra Copydan

maj

evt. legat e.l. fra Statens Kunstfond

juni

royalties

biblioteksafgift

evt. legat fra Statens Kunstråd

november

evt. legat fra Statens Kunstråd

december

royalties

Herudover kan der være indtægter fra foredrag, bestillingsopgaver eller forskud på nye bogudgivelser. Pr. tradition udbetaler forlagene nemlig et forskud, når manuskriptet afleveres (eller bestilles), mens indtægten fra salget udskydes til

det følgende år og udbetales i juni og/eller december, dvs. med mindst et halvt års forsinkelse. Sat på spidsen kan en forfatter godt have hele sin årsindtægt i juni måned, fra royalties på bogsalg og biblioteksafgift.

**Kunden betaler 250 kr.,
forfatteren får 30 kr.**

Hvert år kan medierne berette om forfattere, der sælger godt internationalt og har tjent penge nok til et helt liv ved at skrive. Det kan godt lade sig gøre at blive rig på at skrive bøger, det sker bare ikke for så mange. Som regel tager det mange år at bygge karrieren op, og indtægten kan svinge voldsomt fra bog til bog. Alt i alt er det en meget usikker levevej at vælge, og flertallet af forfatterne ville tjene bedre ved at have et almindeligt arbejde. Eller rettere sagt: Flertallet af de danske forfattere skriver kun på deltid, fordi de er nødt til at tjene penge på andre måder ved siden af.

Forfatterne tjener nemlig ikke så meget på hver enkelt solgt bog. Når en kunde køber en bog til 249 kr. i boghandelen, bliver pengene fordelt omtrent sådan:

Boghandelen får	50-80 kr.
Forlaget	75-100 kr.
Distributøren	15-20 kr.
Forfatteren	30 kr.
Staten (moms)	50 kr.

Hver af parterne har udgifter, der skal udredes af denne indtægt: forlaget til at redigere, producere og markedsføre bogen, distributøren til lager og transport, boghandleren til varelager og drift af butikken, forfatteren til research, husleje m.m. Kun staten har ganske små udgifter til at hente momsindtægten hjem. Regnestykket viser først og fremmest, at avancen på bøger er lav i alle branchens led, og at der skal sælges ganske mange bøger, før nogen begynder at tjene penge for alvor.

Første oplag af en roman er typisk på ca. 1000 eksemplarer, og de fleste bøger kommer kun i dette ene oplag. Hvis det bliver udsolgt til fuld pris, tjener forfatteren i eksemplet her 30.000 kr., som bliver udbetalt over mindst to år. Det er grunden til, at flertallet af de danske forfattere ikke lever af bogsalget, og det gælder, hvad enten de skriver poesi eller prosa, for børn eller for voksne, skønlitterært eller faglitterært. Nogle få tjener gode penge, men de fleste forfattere underviser, oversætter, laver forlagsarbejde, er ansat på et bibliotek eller museum eller skriver journalistik eller reklametekster. Enkelte arbejder i helt andre brancher: kører tog, gør rent, står i butik. Rigtig mange drømmer samtidig om at kvitte jobbet og skrive bøger på fuld tid. For de fleste bliver det ved drømmen.

Hold de faste udgifter nede!

Legater og biblioteksafgift tillader forfatterne at tage fri fra andet arbejde i en periode og fordybe sig i skriveprocessen – men først efter nogle år, for de fleste legater kan kun søges af udgivne forfattere, og biblioteksafgift får man også kun for bøger, der allerede står på bibliotekerne. Derfor er den første bog eller to stort set altid skrevet i fritiden, og

adgangsvejen til at få del i litteraturstøtten er lang: Manuskriptet skal udvælges af et forlag, biblioteket skal vælge at købe bogen hjem, og søger man et legat, skal et fagkyndigt udvalg tage stilling til ansøgningen. Det er med andre ord svært at få et legat. Der bliver givet et par hundrede af dem årligt, men der udkommer over 10.000 nye bøger på dansk hvert år – over 1.000 romaner og noveller, over 1.500 børnebøger og over 7.000 fagbøger. Langt de fleste bøger skrives (eller oversættes) uden legater.

Det mest realistiske råd, man kan give til én, der gerne vil være forfatter, er derfor at holde de faste udgifter nede, finde et deltidsjob, skrive flittigt og disciplineret og være udholdende.

Lidt eller meget?

Politiken ryddede i februar 2011 forsiden for at fortælle, at der blandt de forfattere, der har fået flest legatpenge fra Statens Kunstfond og Kunstråd de seneste fem år, er et overtal af kvinder. 10 forfattere blev sat på forsiden med navn, billede og beløb. Topscoreren havde fået 1,1 mio. i litteraturstøtte over 5 år, dvs. et beløb midt mellem dagpengeniveauet og en sosuhjælperes minimumsløn. Selv hvis man lægger 80-100.000 kr. i biblioteksafgift oveni, overstiger beløbet ikke, hvad en nyuddannet akademiker får i løn. Der er selvfølgelig forskel på løn og et legat (bl.a. den væsentlige, at en lønansat skal udføre bestemte opgaver, mens forfatteren har sin fulde frihed til at bestemme over arbejdets indhold, udførelse og omfang og sin egen fremtræden i offentligheden). Alligevel kan det godt undre, hvor meget plads medierne bruger på at diskutere, hvad enkelte forfattere får i tilskud.

Ja, der er forfattere, der tjener mange penge, og der er flere end nogensinde

før, der forsøger at leve af at skrive bøger. Men debatten får slagside, hvis man kun kigger på de profiler, der modtager mest i tilskud, i stedet for at se på hele det brede spektrum af forfattere, der på den ene eller anden måde får støtte fra staten.

Skriveglæder

Men så er der alt det, der ikke kan gøres op i penge. Glæden ved at skrive, når det lykkes at formulere lige det, man har på sinde. Gode samtaler med andre forfattere og mennesker man møder under research. Læserne og deres nogle gange overraskende og tankevækkende læsninger af éns ord. Rejser. Festivitas. Omtale. Frihed til selv at vælge, hvad man vil arbejde med. Glæden ved at læse og ved at opdage, at man læser på nye måder, desto mere man skriver selv.

Men over for den fantastiske frihed, der hører til livet som forfatter, står den økonomiske ufrihed, som kan være konsekvensen.

Det er i det hele taget kendetegnende for livet som forfatter, at man skriver på egen risiko. Der er ikke nødvendigvis nogen garanti for, at bogen bliver antaget af et forlag – selv mere etablerede forfattere

kan opleve at få afslag indimellem. Der er slet ingen garanti for, at bogen bliver solgt godt, uanset anmeldelser og markedsføring. Forlæggeren Jarl Borgen nævner i sin erindringsbog *Soya* som et eksempel på en forfatter, der var meget læst i en periode, men toppede, blev uaktuel og dernæst glemt. Jarl Borgen har også dette råd til forfatterne:

»Selv blandt de største klassikere er der som antydning kun enkeltværker eller nogle brudstykker, der er »evige«. Den udbredte ambition om at sætte sig selv et varigt monument er mere end skrøbelig. Gode forfattere burde i højere grad sætte sig ned og nyde de ofte mange og store glæder, som livet leverer i form af omtale, salg, udlån, breve, legater og andre æresbevisninger samt en sjælden gang væsentlige pengebeløb. Få mennesker er så bredt forkælede af omverdenen som kunstnere. De solbader i respekt og beundring. Deres virkelige problem ud over det økonomiske er, at mer vil have mer. Menneskets begær er umætteligt. De her nævnte delvis immaterielle værdier, som i en lind strøm tilflyder kunstnere, er værdier, en stor del af den øvrige befolkning ville give deres halve liv for at opnå.«

Kilder til dette kapitel:

- Dansk BiblioteksCenters Titelstatistik, <http://bogmarkedet.dk/dbc-titelstatistik>
- »Kvinder løber med legaterne«, artikel på forsiden af Politiken, 21. februar 2011
- Jarl Borgen: *Forlæggersnak*, Borgens Forlag 1998, side 26

6. Fakta om statens litteraturstøtte

Staten afsætter årligt cirka 225 mio. kr. til litteraturstøtte. Størstedelen fordeles til forfatterne via biblioteksafgiften. Men alt i alt er litteraturen en god forretning for staten, fordi bogbranchen indtjener omkring 800 mio. kr. i bogmoms, dvs. mere end tre gange så meget, som der bliver givet ud i litteraturstøtte.

Langt de fleste af pengene til litteraturstøtte kommer fra Kulturministeriet. Også andre ministerier, kommuner, regioner og diverse råd og styrelser giver støtte til bogudgivelser, festivaler, oplæsningsarrangementer o.l., men de

store og faste beløb kommer fra staten og formidles især via Kulturministeriet, som dog henter en del af pengene fra Tipsmidlerne. I 2011 budgetterede staten med udgifter til litteraturen for lidt under 250 mio. kr., som fordelte sig sådan:

Tabel 1

Statens litteraturbudget 2011

Formål	Finanslov	Tipsmidler	I alt
Biblioteksafgift	170,1	0,0	170,1
Statens Kunstråd (inkl. Litteraturpuljen)	22,6	2,6	25,2
Statens Kunstråds internationale arbejde	3,2	1,1	4,3
Statens Kunstfond	16,3	0,0	16,3
Livsvarige ydelser til forfattere*	8,7	0,0	8,7
Det Danske Sprog- og Litteraturselskab (DSL)	1,0	6,4	7,4
DSL, ordnet.dk	0	1,2	1,2
DSL, islandsk-dansk ordbog	0,4	0,3	0,7
Forfatterskolen	3,0	3,0	6,0
Hald Hovedgaard	0	1,4	1,4
Læselystkampagnen	0	1,5	1,5
Aktiviteter til fremme af forfatteres ytringsfrhed	0	0,1	0,1
Støttepulje til fribyordningen	0	0,5	0,5
Søren Kierkegaard-centret	0	1,0	1,0
Kampagne for det danske sprog	0	1,0	1,0
Alment kulturelle tidsskrifter	0	1,7	1,7
Holbergudgaven	0	1,0	1,0
Det Danske Akademi	0	0,4	0,4
I alt	225,3	23,2	248,5

* Skønsmæssig andel af de samlede midler til livsvarige ydelser for flere kunstarter

Til sammenligning har Kunststøtteudvalget med Lars Liebst som formand opgjort, at scenekunsten blev støttet med 1.221 mio. kr., musikken med 428 mio., billedkunsten med 76 mio. og arkitektur og design med 34 mio. kr. (livsvarige ydelser, forskning m.m. ikke medregnet). På et lidt andet gebet udgjorde distributionsstøtten til aviser 350 mio. kr. i 2011, og avisernes momsfrigørelse havde en værdi på 1,1 milliard.

Litteraturstøttens kanaler

For den enkelte forfatter er der tre hovedveje til litteraturstøtte: Statens Kunstfond, Statens Kunstråd og Biblioteksafgiften.

Statens Kunstfond er den mest kendte, men råder over det mindste beløb. Kunstfondens Litteraturudvalg præmierer på eget initiativ særligt gode bøger, uddeler arbejds- og rejselegater samt treårige arbejdsstipendier efter ansøgning og indstiller nye kandidater til de livsvarige ydelser. Kunstfondens legater gives på baggrund af forfatterens hidtidige arbejde og gives især til skønlitterære forfattere.

Statens Kunstråd fordeler penge fra en lang række puljer efter ansøgning. En ansøgning til Kunstrådet skal skitsere et konkret projekt, som støtten gives til. Der har hidtil været særlige puljer til faglitteratur, børnebøger, tegneserier, illustrationer m.m., som skal sikre bredden i tildelingerne.

Ca. 5 mio. kr. af Kunstrådets Litteraturudvalgs midler bruges til internationalt arbejde (oversættelse fra dansk til andre sprog, tilstedeværelse på bogmesser i udlandet, forfatterturneer, udgivelsesstøtte til udenlandske forlag o.l.). Det er nemlig ikke kun forfattere, der kan søge Kunstrådets Litteraturudvalg. Forlag kan søge støtte til oversættelse, udgivelse og markedsføring (herunder både danske

og udenlandske forfatters rejser), arrangører kan søge støtte til oplæsninger, festivaler og andre projekter, og skoler og institutioner kan søge løntilskud til at få en husforfatter ansat i en periode.

Kunstfonden og Kunstrådet hører administrativt under Kunststyrelsen, som har oprettet et Litteraturcenter, der betjener de to litteraturudvalg.

Det kunststøtteudvalg, Per Stig Møller nedsatte med Lars Liebst som formand, har foreslået en omorganisering, så der i stedet oprettes et uafhængigt kunstinstitut med en bestyrelse, hvis formand udpeges af kulturministeren. Hvis det gennemføres, vil Kunstfondens og Kunstrådets litteraturudvalg erstattes af et eller muligvis to litteraturudvalg i dette institut. Som omlægningen er fremstillet, vedrører den først og fremmest administrationen af kunststøtten, og det er ikke sikkert, at den enkelte forfatter vil opleve nogen særlig forandring, hverken i støttekriterier eller i måden, ansøgningerne behandles på. Derimod kan en omlægning muligvis få betydning for, hvor mange støttekrone litteraturen får til rådighed i forhold til musik, billedkunst og de øvrige kunstarter, og hvordan de livsvarige ydelser fordeles mellem kunstarterne.

Via **biblioteksafgiften** udbetales der penge til forfatterne, efter hvor mange bind à hvor mange sider der står af den enkelte forfatter på folke- og skolebibliotekerne.

Biblioteksafgiften blev oprettet i 1946 som en kompensation for tabt salg, når bøgerne udlånes. I 1992 blev afgiften i stedet omlagt til en kulturstøtteordning for dansksprogede bøger. Ordningen administreres af Styrelsen for Bibliotek og Medier, hvor forfatteren blot skal tilmelde sig én gang. Herefter registrerer styrelsen automatisk, hvor stor en andel af

biblioteksafgiften den enkelte forfatter er berettiget til, og pengene udbetales samlet i slutningen af juni måned.

Procentvis fordeler litteraturstøtten sig sådan på de forskellige ordninger:

Statens Kunstfond, inkl. livsvarige ydelser	10%
Statens Kunstråd	12%
Biblioteksafgiften	68%
Andre formål	10%

Uanset hvilken af kilderne pengene kommer fra, er litteraturstøtte til enkelt-personer skattepligtig indkomst. Kun rejselegater er undtaget.

Biblioteksafgiften før, nu og i fremtiden

Biblioteksafgiften skal have nogle flere ord med på vejen, fordi den i mange sammenhænge ikke regnes med som en del af litteraturstøtten. Det skyldes, at det oprindeligt var en kompensationsordning, men siden 1. januar 1992, dvs. i omkring 20 år, har det været en kulturstøtteordning. Historikken er denne:

I 1929 indføjede forfatteren og polarforskeren Peter Freuchen og forlæggeren Steen Hasselbalch en passus i en nyudgivet bog om, at den ikke måtte udlånes eller udlejes, og de fik nedlagt fogedforbud, da en boghandler alligevel tog den med i et legebibliotek. Forbuddet blev anket, men forfatter og forlag fik året efter medhold hos både Landsret og Højesteret. Mange års videre diskussion førte i 1946 til oprettelsen af biblioteksafgiften, der skulle kompensere forfatteren for den salgsindtægt, der udeblev, når bibliotekerne stillede en bog gratis til rådighed for læserne. Bibliotekerne nægtede dog at afgive noget fra deres budgetter, så det endte med en statslig ordning, som i begyndelsen var på 5% af statens tilskud til

bibliotekerne, og som blev fordelt blandt »de i Live værende danske Forfattere«.

Dengang talte man ikke sider, men kun antal bind af hver titel, og det førte til, at småhæfter til børn løb med en uforholdsmæssigt stor del af pengene. Bl.a. derfor er loven revideret talrige gange siden, og med tiden blev der oprettet en lang række særpuljer til folk, der ikke fik del i ordningen, men alligevel havde bøger på bibliotekerne, bl.a. til oversættere og illustratører. Disse puljer blev i 1997 samlet under Litteraturrådet, og en rest af dem videreføres i dag under Kunstrådet.

Den største revision skete imidlertid i begyndelsen af 1990'erne, efter at EF var begyndt at interessere sig for biblioteksafgiften. Det var nemlig kun de danske forfattere, der nød godt af pengene, selv om en stor del af de danske udgivelser er oversatte bøger. Set fra EF's perspektiv burde også udenlandske forfattere have del i ordningen. Det førte til, at biblioteksafgiften blev omlagt til en kulturstøtteordning, der understøtter litteraturudgivet på dansk. Derfor får oversætterne også biblioteks penge nu, mens de udenlandske forfattere stadig ikke gør. Der blev desuden indført en bundgrænse for udbetalingen til fordel for de mere etablerede forfattere. Den var oprindeligt på 1.200 kr., blev siden hævet til 5.000 og derefter sænket igen – i dag er den på knap 2.000 kr.

Ved 1990'ernes revision havde computerprogrammer gjort det muligt at tælle ikke blot bind, men også sider. Derfor blev der samtidig udarbejdet et sindrigt pointsystem, hvor en side i en faglitterær bog blev sat til ét point, mens skønlitterære bøger fik en højere pointsats og oversættelser en lavere. Det udløste et forbitret slagsmål mellem for-

fatterne om pointværdier, som førte til, at Dansk Forfatterforening blev sprængt. En række forfattere stiftede foreningen Danske Skønlitterære Forfattere, som stadig eksisterer og stadig ønsker en betydeligt større forskel på pointværdierne i de skønlitteræres favør.

Hvis biblioteksafgiften skulle deles med udenlandske forfattere (sådan som musikere og komponister gør med deres tilsvarende afgift), ville beløbet til de danske forfattere blive reduceret. Det er derfor i høj grad i de danske forfatters favør at medregne biblioteksafgiften i litteraturstøtten. Hvor stor en reduktion der ville blive tale om, hvis udenlandske forfattere kom med, er ikke til at sige præcis, da der jo ikke foreligger nogen aftale. Men oversætterne vil selvfølgelig ikke give afkald på deres ret til biblioteksafgift, blot fordi de udenlandske forfattere bliver berettigede, og som udgangspunkt vil udenlandske forfattere kunne kræve samme biblioteksafgift som danske. Der ligger mange oversættere på biblioteksafgiftens top 100, og derfor ville de uden-

landske forfattere helt sikkert indtage mange af topplaceringerne på listen, hvis de ellers fik lov.

Set fra Kulturministeriet er der ingen tvivl om, at biblioteksafgiften er en del af litteraturstøtten. Fra 2001 til 2003 beskar daværende kulturminister Brian Mikelsen afgiften med næsten 30 mio. kr. (svarende til over 40 mio. kr. i dag, hvis man tager højde for prisudviklingen). Forfatterforeningerne protesterede og fik en del af pengene tilbage, men denne gang under Kunstrådet, bl.a. til den pulje, der har heddet både 10 millioner kronerspuljen og biblioteksafgiftspuljen, og som fra 2011 og frem indgår i Kunstrådets faste bevilling.

I praksis er biblioteksafgiften en meget væsentlig indtægtskilde for de etablerede forfattere, ja for nogle er det ganske enkelt årets eneste faste indtægt. Fjernede man biblioteksafgiften, ville det få mindst lige så store virkninger for dansk litteratur, som hvis man nedlagde Kunstfonden og Kunstrådet, og også derfor er biblioteksafgiften medregnet som en del af litteraturstøtten i dette debatoplæg.

Kilder til dette kapitel

- *Finansloven 2011* vedr. Kulturministeriet, inkl. bemærkningerne, suppleret med uddybende oplysninger fra Kunststyrelsens Litteraturcenter. Se <http://www.oes-cs.dk/bevil-lingslove/doctopic?book=BEVPUBL.FL11A&topic=21&searchtype=3>
- Svar fra skatteminister Kristian Jensen til Folketingets Kulturudvalg vedr. spørgsmål 108 om nedsættelse af bogmomsen (skrivelse af 18. marts 2008)
- Oplysninger fra kunst.dk vedr. uddelinger fra Statens Kunstfond og Statens Kunstråd, <http://www.kunst.dk/litteratur/tilskud-litteratur/soeg-tilskud>
- *Biblioteksafgift – en skematisk oversigt*, <http://www.bibliotekogmedier.dk/medieomraadet/biblioteksafgift/biblioteksafgift-for-boeger/historisk/biblioteksafgift-en-skematisk-oversigt>
- Anna Johansen og Ejgil Søholm (red.): *Femøren der voksede. Biblioteksafgiften 1946-1996*. Statens Bibliotekstjeneste 1996.
- Kulturministeriet: *Kunststøtteudvalgets rapport om det statslige kunststøttesystem*, 2011, http://kum.dk/Documents/Publikationer/2011/Kunstst%C3%B8tteudvalgets_rapport_sept2011.pdf

7. Støttens lange arm

Der er millioner i spil, og hvem skal bestemme? Armslængeprincippet betyder, at politikerne afsætter pengene, mens andre deler dem ud. Men hvor lang skal afstanden være? Og hvem er de bedste til at uddele statens midler?

Hvor mange penge der skal afsættes til kunststøtte, besluttet ved de årlige finanslovforhandlinger. I 2010 var litteraturen ved at miste tilskud på 16 mio. kr. – ikke ud fra nogen kulturpolitisk vurdering, men blot fordi en pulje udløb i sparetider. Det lykkedes de to forfatterforeninger at redde denne bevilling og endda få den gjort permanent, bl.a. med det argument, at pengene ville gå direkte til bogbranchens primære producenter, forfatterne, og med en henvisning til de 800 mio. kr., branchen årligt indtjener til staten i moms.

Så snart politikerne er blevet enige om at bevilge penge, træder armslængdeprincippet i kraft. Det er et grundprincip i kunststøttesystemet, at det ikke må være en og samme hånd, der giver pengene og bestemmer, hvem der skal have dem. Forfatterne behøver derfor ikke bejle til hverken kulturministeren eller andre på Christiansborg for at få noget at leve af, og det sparer uden tvivl alle for en del smiger og slesken. I stedet er det udpegede personer, der fordeler midlerne via Kunstfondens og Kunstrådets Litteraturudvalg. Når medlemmerne af disse udvalg skal vælges, går der en indviklet demokratisk procedure i gang. De to forfatterforeninger leder efter egnede kandidater blandt deres medlemmer, konfererer endda med hinanden og kommer derefter med indstillinger via deres medlemmer af Kunstfondens og Kunstrå-

dets repræsentantskaber. Det er nemlig repræsentantskabet, der formelt træffer beslutningen, og her sidder der også politikere med. Kunstnere og politikere træffer altså på papiret beslutningen i fællesskab, men hvis foreningerne har gjort deres arbejde godt nok, er der i praksis blot tale om en godkendelse. Derefter udpeger kulturministeren formanden for begge udvalgene plus endnu et medlem af Kunstrådets Litteraturudvalg. Hvis alt går vel, ender det med et fagkyndigt udvalg, der dækker bredt. Hvis det går mindre godt, ender det med et udvalg, der fx ikke har noget medlem med særlig indsigt i børnelitteratur, lyrik eller andre væsentlige områder.

De personer, der fordeler litteraturstøtten, skal være habile, eller med et ældre dansk ord »duelige«. I det ligger der, at de skal have en indsigt i litteratur, som sætter dem i stand til at genkende kvalitet, uanset hvilke personlige præferencer de måtte have. De må ikke være smagsdommere, som lader sig styre af egne idiosynkrasier, men skal nøgternt kunne vurdere, om en tekst eller et projekt er af høj kunstnerisk kvalitet. Men da de jo er mennesker og dermed fejlbarlige, er de samtidig underlagt forvaltningslovens bestemmelser om inhabilitet: De må ikke vurdere ansøgninger fra nogen, de er i familie med, eller som de har et økonomisk fællesskab med. I så fald bliver de pr. definition inhabile. For

yderligere at sikre hele systemet mod, at udvalgene rider personlige kæpheste, skiftes alle udvalgsmedlemmerne ud hvert tredje år (i Kunstfonden) eller hvert fjerde (i Kunstrådet).

Armens længde

Sådan har systemet i princippet fungeret, siden litteraturen kom med ind under Kunstfonden i 1965. Men i 2010 nedsatte Per Stig Møller et kunststøtteudvalg med Lars Liebst som formand, som skulle gennemgå hele systemet og komme med forslag til revision. Udvalget bestod ikke af politikere og heller ikke af kunstnere, og det har uden tvivl haft indflydelse på arbejdet. I det forslag til omlægning, som kunststøtteudvalget er kommet med, er armlængden nemlig blevet betragteligt længere:

Det eneste bindeled til politikerne er, at de skal afsætte en rammebevilling, og at kulturministeren skal udpege bestyrelsesformanden for et nyt kunstinstitut. Et udvalg bestående af repræsentanter for kunstakademier, universiteter og andre solide institutioner sammensætter derefter bestyrelsen. Enhver kan ansøge om en plads, og den valgte bestyrelse nedsætter så ansættelsesudvalg inden for de forskellige kunstområder og udpeger efter disses indstilling medlemmerne af de fagkyn-dige udvalg. Kunstnernes organisationer får ikke længere indflydelse på, hvem der skal sidde i de udvalg, der fordeler pengene. Kunststøtteudvalget foreslår også, at bestyrelsen skal fastsætte fordelingen af midler mellem de forskellige kunstarter, mens et mindretal fastholder, at den beslutning skal ligge hos politikerne.

Det er et ganske radikalt forslag, og både kulturpolitikere og flertallet af kunstnernes organisationer har reageret ved at tage afstand. De vil ikke give afkald

på deres indflydelse, hvor beskeden den end måtte være. Argumenterne er

- at systemet risikerer at miste sin folkelige legitimitet
- at det kan gå ud over politikernes engagement (og dermed i sidste ende bevillingerne)
- at det kan være til skade for den kunstneriske kvalitet, hvis de fagudvalg, som fordeler pengene, ikke længere har kunstnere som medlemmer
- at kommercielle interesser kan komme til at veje for tungt.

Forslaget bliver desuden opfattet som centralistisk. Kunstnerne vil gerne fastholde et tostrengt system (svarende til Kunstfonden og Kunstrådet) med flere steder at søge, mens kunststøtteudvalget er delt i det spørgsmål: Fire medlemmer ønsker den administrative forenkling, der ligger i et énstrengt system, tre ønsker at bevare to indgange.

Den store nyhed i kunststøtteudvalgets forslag er netop, at det forøger armlængden. Især litteraturudvalgene har været udsat for talrige anklager om inhabilitet og kammerateri. Det er belastende for udvalgsmedlemmerne, og det underminerer samtidig udvalgenes troværdighed. Et fagudvalg, som ikke er udpeget af interesseorganisationer og politikere, vil stå mere frit. Derimod er det et åbent spørgsmål, om kunstinstituttets bestyrelse vil have tilstrækkelig indsigt i de forskellige kunstområder til at sammensætte kvalificerede udvalg. Hvem vil søge disse stillinger, hvem vil blive ansat, og hvilken form for faglighed vil de mon repræsentere?

Udvalgenes sammensætning

Der har længe været fremsat kritik af, at forfattere uddeler legater til andre forfattere. Det giver nødvendigvis en vis risiko

for indspisthed, ganske som når læger skal bedømme medicinske forskningsprojekter. Miljøerne er små, og folk kender hinanden. Alligevel kan der være god grund til at bevare forfatterens indflydelse på, hvordan legaterne fordeles. For hvad er alternativet?

Litterater er der allerede i udvalgene, og deres andel ville formentlig vokse. Men det er typisk universitetsansatte, som samtidig har indflydelse på, hvilke forfatterskaber der undervises i og skrives litteraturhistorie om.

Bibliotekarer har været nævnt, men her skal man huske, at tre fjerdedele af litteraturstøtten kanaliseres gennem biblioteksafgiften, hvor bibliotekarernes indkøb er den eneste vurdering, der foregår undervejs, så de har allerede stor indflydelse på litteraturstøtten.

Udenlandske forfattere og litterater har også været foreslået, men det har vist sig svært at blive ved at finde kandidater, som vil påtage sig opgaven og er tilstrækkeligt hjemme i det danske sprog.

Anmeldere vil ikke kunne anmelde bøger, som de har været med til at støtte, og det vil gøre det svært for dem at passe deres arbejde, både mens de sidder i et litteraturudvalg og i nogle år derefter.

Forlagsfolk og boghandlere har så stærke økonomiske interesser på spil, at de vil være inhabile i alt for mange situationer.

Læserne, menigmand eller folk fra andre faggrupper, vil som oftest mangle det fagkyndige blik – det der hæver kvalitetsvurderingen over en vilkårlig smagsdom.

Forfatterne har det fortrin i denne sammenhæng, at de kender arbejdsprocessen bag bogen. De læser ikke kun færdigredigerede bøger, men har selv erfaring med, hvordan man får landet en flyvsk idé. Derfor må de også for-

modes at have gode forudsætninger for at bedømme det kunstneriske potentiale i det, der ikke er skrevet endnu.

Det allervigtigste er dog, at udvalgets ekspertise som helhed dækker et bredt felt. Her kan Kunstfondens udvalg på kun tre personer have svært at komme langt nok omkring. Et større udvalg kan desuden bedre håndtere, at et eller flere medlemmer kan være inhabile i forhold til bestemte ansøgninger.

Konsulentmodellen

En helt anden vej at gå kunne være at opgive udvalgene og ambitionen om at dække bredt og demokratisk. Det Danske Filminstitut arbejder i stedet med fuldtidsansatte konsulenter, der i en periode på nogle år har tilsidesat alle andre opgaver i filmbranchen. Ansøgningerne sendes direkte til den konsulent, som ansøgeren selv vurderer, at det vil være bedst at henvende sig til, og det er denne konsulent alene, der afgør, om projektet skal indstilles til støtte (indstillingen skal dog godkendes af direktionen). Ansøgere, der har fået afslag, er frit stillet til at søge igen hos en anden konsulent. Derfor vil der stadig være flere muligheder for at søge, svarende til at man i dag kan søge både Kunstfonden og Kunstrådet.

Filmbranchen arbejder med store og dyre projekter, der får langt mere i støtte, end litteraturen gør. Derfor går konsulenterne også dybere ned i det enkelte projekt. Skal man oversætte processen til litteraturens verden, ville det svare til, at konsulenten samtidig var redaktør. Det ville mange forfattere (og deres forlag) nok betakke sig for, men omvendt savner en del forfattere også en mere grundig redaktion af deres bøger. Vil man højne kvaliteten, kunne mere rådgivning være et middel.

I hvert fald er det værd at overveje, om udvalgsmodellen nu også er den bedste. I en forsamling, hvor flere skal blive enige, vil der være en risiko for, at man udvælger netop de projekter, alle kan blive enige om, uden at nogen behøver at brænde for dem. Det skal ikke læses som en påstand om, at udvalgenes arbejde faktisk foregår på den måde, men udvalgsarbejde har også sine indbyggede fælder.

Det er i hvert fald relevant at diskutere, om enkeltpersoner ville kunne varetage arbejdet lige så godt som et udvalg – eller om der eventuelt er områder af litteraturstøtten, der med fordel kunne lægges ud til konsulenter.

Kunsthøjrådets Litteraturudvalg

Tidligere i år offentliggjorde Kunststyrelsen en liste over, hvem der har fået afslag på deres ansøgning om et arbejdslegat til Statens Kunstfond fra 2006 til 2011. Da tilsagnene også er offentliggjort (rejselegater og stipendier iberegnet), giver det mulighed for at studere, om der er hold i anklagerne om, at Litteraturudvalget altid støtter de samme og konsekvent forbigår andre. Fra 2006 til 2011 har udvalget skiftet medlemmer to gange, så i alt tre forskellige personkonstellationer har bedømt ansøgningerne. Det er kun muligt at søge Statens Kunstfond én gang årligt, så man har højst kunne indsende 6 ansøgninger i perioden.

Når tilsagn og afslag fra dette udvalgs afgørelser igennem 6 år lægges sammen, kan der trækkes nogle markante oplysninger ud. Tabel 2 viser, at 80 personer har søgt hvert eneste år. Af dem har 9 personer fået støtte og 7 personer afslag alle 6 år, så udvalgene har truffet samme afgørelse i alle årene mht. 16 personer eller 20%. Omvendt har 80% af de 80 fået tilsagn og afslag lidt på skift.

Tabel 2

Tilsagn og afslag fra Statens Kunstfond 2006-2011 fordelt på enkeltpersoner

80 forfattere søgte alle 6 år
9 fik 6 tilsagn og 0 afslag
21 fik 5 tilsagn og 1 afslag
9 fik 4 tilsagn og 2 afslag
10 fik 3 tilsagn og 3 afslag
15 fik 2 tilsagn og 4 afslag
9 fik 1 tilsagn og 5 afslag
7 fik 0 tilsagn og 6 afslag
57 forfattere søgte 5 gange på 6 år
7 fik 5 tilsagn og 0 afslag
9 fik 4 tilsagn og 1 afslag
9 fik 3 tilsagn og 2 afslag
13 fik 2 tilsagn og 3 afslag
10 fik 1 tilsagn og 4 afslag
9 fik 0 tilsagn og 5 afslag
68 forfattere søgte 4 gange på 6 år
16 fik 4 tilsagn og 0 afslag
7 fik 3 tilsagn og 1 afslag
12 fik 2 tilsagn og 2 afslag
18 fik 1 tilsagn og 3 afslag
15 fik 0 tilsagn og 4 afslag
102 forfattere søgte 3 gange på 6 år
18 fik 3 tilsagn og 0 afslag
21 fik 2 tilsagn og 1 afslag
23 fik 1 tilsagn og 2 afslag
40 fik 0 tilsagn og 3 afslag
141 forfattere søgte 2 gange på 6 år
22 fik 2 tilsagn og 0 afslag
35 fik 1 tilsagn og 1 afslag
84 fik 0 tilsagn og 2 afslag
396 forfattere søgte 1 gang på 6 år
59 fik 1 tilsagn og 0 afslag
337 fik 0 tilsagn og 1 afslag
851 forfattere indsendte en ansøgning

Hvis man i stedet ser på dem, der søgte 5 af de 6 år, har 7 fået tilsagn hvert år og 9 afslag hvert år, i alt 16 ud af 57 personer eller 28%. Blandt forfattere med 4 ansøgninger har 16 fået 4 tilsagn og 15 slet ingen legater, i alt 31 af 68 ansøgere eller 46%. De tilsvarende tal for dem, der har søgt 3 gange, er 18 tilsagn og 40 afslag, så i alt har der været enighed fra år til år om 58 personer ud af 102 eller 57%. Først her tipper balancen, så der er større enighed end uenighed på tværs af årene. Blandt dem, der har søgt 2 gange, blev der givet tilsagn begge år til 22 og afslag til 84, i alt 106 personer ud af 141 ansøgere eller hele 75%.

Sagt på en anden måde vil en forfatter, der bliver ved med at søge, med ret stor sandsynlighed opleve, at udvalget før eller siden svarer det modsatte af sidst, men det kan let tage tre år eller mere. Udvalgene udgør ikke nogen uigennemtrængelig mur, selv om det unægtelig må virke sådan på de forfattere, der tappert bliver ved med at søge 4., 5. og 6. gang trods afslag på afslag.

Der er to ting, der viser sig som et tydeligt mønster:

Det er ganske almindeligt at få afslag. 131 ansøgere har ikke fået afslag fra Statens Kunstfond i denne seksårs periode, men 720 har. 85% af de forfattere, der søgte Kunstfonden, fik afslag før eller siden.

En kerne på 80 personer søgte hvert eneste år, mens en langt større gruppe på 396 kun søgte en enkelt gang.

Det store frafald peger muligvis på et problem, for blandt dem er der også mange kvalificerede forfattere.

Afviste ansøgere

Ser man på antallet af folk, der har fået lutter afslag (tabel 3), er der mange, der

giver op undervejs og ikke søger igen. 492 ud af 851 ansøgere (58%) har ikke på noget tidspunkt i de 6 år fået et tilsagn. Men nøjes man med at se på dem, der søgte mere end 1 gang, falder antallet, der kun får afslag, til 30% (492 ansøgere minus de 337, der gav op efter første forsøg, dvs. 155 personer, ud af 514 flergangsansøgere, nemlig de i alt 851 ansøgere fraregnet de 337 engangsansøgere). Formentlig gav en del af de 337 op alt for let.

Tabel 3

Ansøgere, som har fået 0 tilsagn fra Statens Kunstfond 2006-2011

492 ansøgere i alt fik kun afslag
337 søgte 1 år og fik 1 afslag
84 søgte 2 år og fik 2 afslag
40 søgte 3 år og fik 3 afslag
15 søgte 4 år og fik 4 afslag
9 søgte 5 år og fik 5 afslag
7 søgte 6 år og fik 6 afslag

Men interessant nok aftager lysten til at søge også for forfattere, der har fået et enkelt tilsagn, blot langsommere:

Tabel 4

Ansøgere, som har fået 1 tilsagn fra Statens Kunstfond 2006-2011

154 ansøgere i alt fik 1 tilsagn
59 søgte 1 år og fik 1 tilsagn og 0 afslag
35 søgte 2 år og fik 1 tilsagn og 1 afslag
23 søgte 3 år og fik 1 tilsagn og 2 afslag
18 søgte 4 år og fik 1 tilsagn og 3 afslag
10 søgte 5 år og fik 1 tilsagn og 4 afslag
9 søgte 6 år og fik 1 tilsagn og 5 afslag

Der er tale om en mindre gruppe ansøgere, men det kan godt undre, at hele 59

ud af 154 (38%) kun søgte den ene gang, hvor de fik tilskud, og derefter ikke igen.

Billedet ændrer sig noget, hvis man ser på dem, der fik 2 tilsagn i løbet af de 6 år (tabel 5). En forfatter, der allerede har fået støtte fra Statens Kunstfond 2 gange, ser vel en reel chance for også at få et tredje legat. I hvert fald er der forholdsmæssigt langt flere i denne gruppe, der bliver ved at søge, også 4., 5. og 6. gang.

Tabel 5

Ansøgere, som har fået 2 tilsagn fra Statens Kunstfond 2006-2011

83 ansøgere i alt fik 2 tilsagn
22 søgte 2 år og fik 2 tilsagn og 0 afslag
21 søgte 3 år og fik 2 tilsagn og 1 afslag
12 søgte 4 år og fik 2 tilsagn og 2 afslag
13 søgte 5 år og fik 2 tilsagn og 3 afslag
15 søgte 6 år og fik 2 tilsagn og 4 afslag

Alt i alt viser tabellerne, at et afslag er ikke en dom for evigt og et tilsagn ikke nogen garanti for al fremtid. Umiddelbart ser det ikke ud til, at udvalgene kun tilgodeser bestemte forfattere, og tallene vidner ikke om, at der er hold i anklagerne om indspished og kammerateri.

Alligevel er det en påstand, som har fulgt systemet næsten fra begyndelsen, og

som undergraver respekten for udvalgsarbejdet. Denne vedvarende mistænkeliggørelse er i sig selv en grund til at gøre processen omkring udpegningen af medlemmerne mere åben.

Et indbygget skisma

Uanset om Liebst-udvalgets forslag om et nyt kunstinstitut gennemføres, er det på tide at se på nye muligheder og fx slå poster op, så det ikke kun er kulturministeren og forfatterforeningerne, der finder medlemmer til litteraturudvalgene. Muligheden for at bruge konsulenter frem for et udvalg bør også overvejes.

Politikerne har en interesse i, at pengene går til at finansiere stor kunst, gerne af den slags, som samtidig har appel til mange. De er så at sige folkets stemme. Forfatterne har en interesse i, at litteraturudvalgene kender forfatternes bøger og arbejdsvilkår og har indsigt i litteratur både som kunst og som håndværk. Uanset hvordan udvalgene sammensættes, vil der altid være en brydning mellem disse to interesser: den folkelige forankring over for hensynet til kunsten som kunst. Et kunstinstitut vil stadig skulle navigere mellem disse to poler. Så hvem kommer til at repræsentere samfundets interesser, og hvem skal sikre, at kunsten kan udfolde sig på sine egne præmisser?

Kilder til dette kapitel

- Kulturministeriet: *Kunststøtteudvalgets rapport om det statslige kunststøttesystem*, 2011, http://kum.dk/Documents/Publikationer/2011/Kunstst%C3%B8tteudvalgets_rapport_sept2011.pdf
- Oplysninger fra Kunststyrelsen på [kunst.dk](http://www.kunst.dk) vedrørende tilsagn og afslag: <http://www.kunst.dk/litteratur/omtilskud/hvemharfaaettilskud>
<http://www.kunst.dk/kunststyrelsen/arbejdsgrundlag/aktindsigt/aktindsigt-vedr-afslag-fra-statens-kunstfond-2006-2011>
- Det Danske Filminstitut: »Introduktion for nye filmkonsulenter«, http://www.dfi.dk/Branche_og_stoette/Stoette/Produktion-og-udvikling/Spillefilm---konsulentordningen/Introduktion-for-nye-filmkonsulenter.aspx

8. Hvad er litterær kvalitet?

Der bliver jævnligt stillet krav om, at Kunstfondens og Kunstrådets fagkyndige udvalg skal forklare, hvordan de bedømmer kunstnerisk kvalitet og begrunde såvel tildelinger som afslag. Det er lettere sagt end gjort.

I billedkunsten er der lang tradition for at diskutere, hvornår noget er kunst. Det hænger sammen med de mange nye kunstneriske udtryksformer, der dukkede op i det 20. århundrede. Mens kunst og håndværksmæssig kunnen før i tiden var tæt forbundet, kræver moderne konceptkunst snarere intellektuel horisont og organisationsevne, mens håndværket kan overlades til andre. Et eksempel er den danske gruppe Superflex, hvis medlemmer er uddannet på Kunstakademiets Billedkunstscole, men arbejder med økonomi, selvorganisation og brands i deres værker.

Men hvor langt kan kunstbegrebet egentlig strækkes? Er noget kunst, bare fordi det kan sælges som kunst? Bliver det kunst, alene fordi det er udstillet på et museum eller et galleri? Eller er det kunst, blot det er lavet af en kunstner?

Nogle af det 20. århundredes mest markante værker beskæftiger sig netop med det, fx Marcel Duchamps »Fountain« fra 1917, der simpelthen er et urinal med en signatur på. Det var ét af en række *objets trouvés*, som Duchamps fik udstillet forskellige steder for at få betragteren til at se på genstanden på en ny måde, både på grund af den uventede placering i et udstillingsrum og i kraft af genstandens nye titel. Duchamps gjorde så at sige objektet til kunst ved at omdøbe det og placere det i en anden ramme end den vante.

Piero Manzoni gik også ind i debatten om kunstens væsen med sine dåser med »Merda d'artista« fra 1961. Kan man sælge og udstille hvad som helst som kunst, bare fordi det er lavet af en kunstner? Det kunne man, viste det sig, fordi hans lort på dåse artikulerede netop denne konflikt på en begavet måde.

Den slags diskussioner foregår især blandt billedkunstnere og kunsthistorikere og går ofte hen over hovedet på publikum. Derfor kan lort på dåse og et urinal i en udstillingsbygning stadig vække debat. Et tilsvarende skisma viste sig ved Biennalen i Venedig 2011, hvor udstillingen *Speech Matters* i den danske pavillon blev diskuteret på én måde af politikere og journalister (der bedømte den som en kunstnerisk fiasko) og på en helt anden af billedkunstnere (der vurderede den i forhold til en kunstnerisk tradition).

Litteraturbegrebet

Litteraturen er i langt højere grad begrænset af, at den finder sted i en bog. Ganske vist foregår der i disse år en del eksperimenter med spoken word og litteratur i de nye elektroniske medier, som er ved at udvide begrebet, men der er en tendens til at sige, at alt hvad der udkommer i bogform, er litteratur – god eller dårlig, men dog litteratur.

Litteratur er derfor både billedbogen, doktorafhandlingen, digtsamlingen, tegneserien, kogebogen, biografien og

en hvilken som helst roman. Litteratur købes i boghandelen, lufthavnskiosken og supermarkedet. Litteratur er godt, fordi det er godt, at folk læser.

Hvor bibliotekerne før i tiden var templer for den gode litteratur, er de i dag i langt højere grad indrettet på at imødekomme efterspørgslen. Er der lang venteliste til en bog, bliver der indkøbt flere eksemplarer, uanset om det er finlitteratur eller en kioskbasket, som det hed for ikke så mange år siden, dengang kiosker kun måtte forhandle de helt billige bøger. I 60'erne og 70'erne fandt der imidlertid en opvurdering af populærkulturen sted, så tegneserier, science fiction og andre »underlødige« genrer blev taget alvorligt, og i kølvandet på det nød også krimien og spændingsbogen ny anerkendelse. I dag er det hele litteratur.

Det er inden for dette meget brede felt, som alt sammen kan optjene biblioteksafgift til forfatteren, illustratoren og oversætteren, at litteraturudvalgene skal udvælge det, der er værd at støtte. Og der er i stigende grad krav om, at udvalgene ikke blot skal støtte det, der traditionelt har været regnet som god kunst, men også det, der læses af flest.

Det er der mindst to grunde til. Den ene er, at selv en bestseller ikke nødvendigvis indbringer forfatteren en indtægt, der er tilstrækkelig stor til, at han eller hun kan leve af pengene, mens den næste bog bliver skrevet. Det er især et problem i begyndelsen af forfatterskabet, hvor forfatteren endnu ikke har nogen videre indtægt fra biblioteksafgiften. Den anden årsag er, at et legat fra Kunstfonden eller Kunstrådet også er en anerkendelse af netop den kunstneriske kvalitet. Nogle forfattere, som nok kunne leve af bibliotekspenge og bogsalg tilsammen, søger også for at opnå denne anerkendelse.

Relativ kvalitet

Et afslag svider, ikke mindst fordi den eneste formulerede begrundelse for afslaget altid vil være, at den kunstneriske kvalitet ikke er tilstrækkelig høj. Det skyldes, at det netop er Kunstfondens og Kunstrådets opgave at sikre samfundet værker af høj kunstnerisk kvalitet.

Hvis man gennemlæser årsberetningerne, og hvad der er skrevet af artikler om udvalgenes arbejde, giver de samstemmende indtryk af, at kvalitet i praksis måles på to forskellige måder. I hver ansøgningsrunde er der en top og en bund, som udvalgsmedlemmerne hurtigt kan blive enige om: noget er af så indlysende høj kvalitet, at det med sikkerhed bør støttes, og tilsvarende er noget så kunstnerisk uinteressant, at det med det samme kan sorteres fra. Tilbage bliver så en mellemgruppe, som kræver diskussion og forhandling. Inden for denne gruppe er kunstnerisk kvalitet derfor noget, der findes i et kontinuum fra god til bedre, og de forskellige ansøgninger bliver holdt op imod hinanden.

Det kan sammenlignes med en jobsøgning – man ved ikke, hvem de andre ansøgere er, men éns kvalifikationer bliver sammenlignet på tværs ud fra kriterier, som måske først træder frem ved selve sammenligningen. Ansøger A har en bedre sprogbehandling end ansøger B, der til gengæld har en mere gennemtænkt idé. Ansøger C minder måske om A, men formulerer sig på en mere personlig måde, og det bliver B og C, der får legater. Hvis C ikke havde søgt, havde A fået et legat i stedet. Forestiller man sig nu, at der skulle gives en begrundelse for afslaget, ville ansøger A få at vide, at sproget var for upersonligt, fordi det var det, ansøgningen faldt på. Men i første omgang var den netop havnet i måske-bunken

pga. sit gode sprog. Eksemplet er tænkt, men tjener til at illustrere, hvorfor kriterierne ikke altid er absolutte, og hvorfor begrundede afslag i den sammenhæng vil have begrænset værdi.

Man kan indvende, at hverken A eller C burde have et legat, hvis deres ansøgninger ikke var i top. Det svarer til at kræve, at en sportstjerne kun må spille vinderkampene. Og at nogen skal udpege på forhånd, hvilke af kampene det drejer sig om. Det er simpelthen ikke muligt. Hvis man vil have høj kvalitet, må man indimellem tage chancer, og det gælder for den enkelte forfatter såvel som for det bevilgende udvalg.

Så når den kunstneriske kvalitet ifølge et afslag ikke er tilstrækkelig høj, kan det både være i absolut forstand – dette er en dårlig eller triviell tekstprøve – og i relativ forstand – denne tekstprøve faldt igennem i sammenligning med andre ansøgninger i denne ansøgningsrunde, hvor der var et vist antal af samme type.

Hvis det absolutte kriterium var det eneste gældende, behøvede man ikke faste ansøgningsfrister, men kunne lade forfatterne indsende ansøgninger løbende. Ved i stedet at samle ansøgningerne i større grupper højner man formentlig netop kvaliteten i tildelingerne, fordi forfatterne bliver målt mod hinanden. Det ændrer ikke på, at det er ubehageligt for ansøgere at få afslag. Men det er på ingen måde ualmindeligt, at en ansøgning, der er blevet afslået af ét udvalg, udløser et legat hos et andet – ikke kun fordi den vurderes af en ny kreds af personer, men også fordi den optræder i en ny kontekst.

Genrelitteraturen

Til gengæld kan selve denne udvælgelsesprocedure få den indvirkning på tildelingerne, at den begunstiger de

ansøgere, der adskiller sig mest fra de andre. Hvis udvalget skal tage stilling til 10 ansøgninger fra børnebogs- eller krimiforfattere, vil de 8 måske ligne hinanden en del, fordi der er nogle konventioner og traditioner i genren, som mange holder sig indenfor. Så vil legaterne typisk gå til de få, der skiller sig ud. Anderledeshed belønnes, fordi det er let at få øje på disse ansøgninger blandt de øvrige og tilsvarende svært at prioritere mellem resten.

I England blev der for nylig udgivet en spændingsroman, hvor hele 26 forfattere har skrevet hver sin del. En af dem er Peter James, som Politiken citerer for, at »han er forbløffet over, at historien faktisk virker, og for ham er processen et bevis på, at forfattere af spændingsbøger tænker i de samme baner.«

Da det moderne kunstbegreb skiller krav om originalitet, kan det muligvis forklare, hvorfor genrelitteraturen sjældnere får del i legaterne end anden litteratur. Det er ikke nok, at en bog er god inden for sin genre. Forfatteren skal også have en original indfaldsvinkel til genren og ikke blot gøre som alle andre.

Hvornår er litteratur kunst?

Statens Kunstfond skal ifølge loven »virke til fremme af dansk skabende kunst« og herunder give »ydelse til kunstnere«. Statens Kunstråd skal »fremme udvikling af kunsten i Danmark og dansk kunst i udlandet« og herunder give »støtte til frembringelse og udbredelse af litteratur«. Den lille forskel i formulering bunder bl.a. i, at Kunstfonden i princippet kun støtter skønlitteratur, mens Kunstrådet også støtter faglitteratur. Og hvor Kunstfonden støtter personer på baggrund af tidligere arbejde, støtter Kunstrådet værker efter projektansøgning og des-

uden litteraturformidling samt i mindre grad produktion og uddannelse. Kunstfonden arbejder kort sagt inden for et smallere område end Kunstrådet og med et smallere litteraturbegreb.

Udvalgenes forståelse af, hvad kunst er, og hvornår en forfatter er kunstner, har vakt kritik fra to meget forskellige lejre, som begge mener, at systemet definerer kunsten for snævert. Eksperimenterende kunstnere føler sig svigtet, men det samme gør forfattere til børnebøger, fagbøger og den såkaldte genrelitteratur (krimier, spændingsbøger m.m.).

Mikkel Thykier gør i sin pamflet *Over for en ny virkelighed* fra marts 2011 rede for, hvordan forlagenes rolle er udspillet for mange unge forfattere, der ikke blot udgiver selv, men også arbejder inden for flere kunstarter på samme tid, så værket ikke begrænser sig til at være en bog.

Både Kunstfonden og Kunstrådet kræver i dag, at en ansøger skal være udgivet på et forlag, som er redaktionelt og økonomisk uafhængigt af forfatteren. Det er en ret konservativ indstilling, som ikke tager højde for, at forlagenes rolle er en anden i dag end for blot få år siden.

Kunstrådets Litteraturudvalg har til sin pulje for mundtlig litteratur måttet vride på sin egen formulering, så kriteriet her er, at ansøgeren har »ophavsret til mindst ét værk som eneforfatter inden for Litteraturudvalgets støtteområde, og at værket, hvis der er tale om et udgivet

værk, er udkommet på et forlag, der er redaktionelt og økonomisk uafhængigt af forfatteren.« Formuleringen viser, hvor hurtigt man når ud i sære krumspring, når man på forhånd vil sætte filtre op for, hvem der er kunstner og dermed kvalificeret til at søge kunststøtte.

Fra anden side lyder der så kritik af, at godt håndværk ikke berettiger til støtte, og at bl.a. børnebogs-, fagbogs- og krimiforfattere ikke tilgødeses nok. Men hvornår hæver disse bøger sig fra at være håndværk til at blive kunst? Eller er det nok, at det er godt håndværk?

For at vende tilbage til diskussionen fra billedkunsten, kunne man prøve at stille nogle tilsvarende spørgsmål til litteraturen:

- Er litteratur kunst, fordi den udkommer i bogform på et anerkendt forlag?
- Er litteratur kunst, fordi den kan sælges som litteratur eller lånes på et bibliotek?
- Er litteratur kunst, fordi den er skrevet af en, der er anerkendt som forfatter?
- Er litteratur kunst, fordi forfatteren har modtaget kunststøtte?
- Hvor er de værker, der problematiserer dette?

I billedkunsten er der en løbende debat om, hvordan kunst kan defineres. I litteraturen er der i stedet debat om, hvordan pengene fordeles.

Kilder til dette kapitel

- Årsberetninger fra Statens Kunstfonds og Statens Kunstråds litteraturudvalg, <http://www.kunst.dk/publikationer>
- *Lov om Statens Kunstfond*, <https://www.retsinformation.dk/forms/r0710.aspx?id=134963>
- *Lov om Statens Kunstråd*, <https://www.retsinformation.dk/forms/r0710.aspx?id=135280>
- »26 forfattere skriver roman sammen«, artikel i Politiken, 8. juli 2011, <http://politiken.dk/kultur/boger/ECE1330874/26-forfattere-skriver-roman-sammen>
- Mikkel Thykier: *Over for en ny virkelighed*, Edition After Hand #33, 2011

9. Skal man have gået på Forfatterskolen for at få et legat?

Med jævne mellemrum lyder der kritik af, at for mange af legaterne går til forfattere, der er uddannet fra Forfatterskolen, mens de, der skriver krimier og anden genrelitteratur, omvendt har svært ved at få legater. Er det virkelig rigtigt? Og hvis det er rigtigt, er det så et problem?

Forfatterskolen giver »en 2-årig kunstnerisk uddannelse, der tager afsæt i den enkelte studerendes kunstneriske potentiale«, fremgår det af skolens hjemmeside. Det er kort sagt en kunstnerisk uddannelse og ikke blot en håndværksmæssig. En del af den tilbagevendende strid om legaterne står netop om, hvorvidt håndværksmæssig kvalitet i sig selv er nok til at berettige til et legat. Populært sagt: Bliver solide krimiforfattere med mange læsere sorteret fra, for at forfatterskoleuddannede kan få et legat, selv om næsten ingen læser deres bøger? Og er kunststøtten med til at holde liv i og fremelske en litteratur, der slet ikke er læsere til?

Forfatterskolens elever

Forfatterskolen blev stiftet af Poul Borum og Per Aage Brandt i 1987. Årgangene har altid været små, fra 5 til 11 personer. Fra 1987 til 2011 er der uddannet 159 personer fra skolen. Pr. 15. september 2011 havde 96 af disse (dvs. 60%) fået mindst én bog udgivet, hvad der er en forudsætning for at kunne få et legat (to skriver på hhv. norsk og svensk og er udgivet i deres respektive hjemlande, men de er ikke talt med her).

Statistisk set må man forvente, at andelen af forfatterskoleuddannede legatmodtagere stiger med årene, fordi der uddannes nye hvert år, uden at de først uddannede holder op med at skrive.

Denne gruppe på 96 personer er

her sammenholdt med en gruppe på 55 såkaldte genreforfattere, som alle har skrevet mindst 2 krimier, spændingsromaner, gysere eller science fiction-bøger (2 bøger er valgt som kriterium her for at udelukke forfattere, der primært skriver andre typer af bøger). Gruppen er sammenstykket ud fra forlagenes hjemmesider, Litteratursidens og Wikipedias lister, Det Danske Kriminalakademis medlemsliste og henvisninger fra Science Fiction Cirklen. En enkelt forfatter er med i begge grupper, og flere skriver også andre former for skøn- eller faglitteratur.

Pga. omfanget af data dækker sammenligningen kun perioden 2006-11, dvs. de seneste fem et halvt år. Tallene for 2011 er lavere end de øvrige år, fordi Kunstrådet har endnu en uddeling i efteråret, mens Kunstfonden har afsluttet sit arbejde.

Tabel 6 viser de to gruppers andel af arbejds- og rejselegaterne fra 2006 til 2011. Antallet af legater varierer fra år til år, men tendensen er stabil: For tiden går hvert 5.-6. arbejdslegat til en forfatter fra Forfatterskolen, mens genreforfatterne kun får ganske få legater. Kritikerne har derfor ret – der er en skævhed i tilde-lingerne. Man skal dog huske på, at gruppen af forfatterskoleuddannede er en hel del større end den undersøgte gruppe af genreforfattere, men forskellen vil stadig være tydelig, selv hvis man tager højde for det.

Tabel 6*Arbejdslegater 2006-2011 (første halvår)*

	Arbejdslegater i alt	Antal heraf til uddannede fra Forfatterskolen	Andel af samtlige modtagere	Antal heraf til genreforfattere	Andel af samtlige modtagere
2011	187	40	21%	4	2%
2010	300	58	19%	2	1%
2009	272	51	19%	6	2%
2008	240	38	16%	3	1%
2007	295	49	17%	7	2%
2006	249	35	14%	7	3%
I alt	1543	271	18%	29	2%
		66 personer fik 274 legater		10 personer fik 29 legater	

Hvordan ser det så ud med de eftertragtede treårige stipendier? Tabel 7 viser, at forskellen her er endnu mere påfaldende:

Tabel 7*Treårige stipendier uddelt fra 2006-2011*

	Stipendier i alt	Antal heraf til uddannede fra Forfatterskolen	Andel af samtlige modtagere	Antal heraf til genreforfattere	Andel af samtlige modtagere
2011	8	1	13%	0	0%
2010	7	3	43%	0	0%
2009	7	4	57%	0	2%
2008	10	6	60%	0	0%
2007	9	2	22%	0	0%
2006	9	3	33%	1	11%
I alt	50	19	38%	1	2%
		19 personer fik 19 stipendier		1 person fik 1 stipendium*	

**Der blev også uddelt et treårigt stipendium til genreforfattere i 2008 og 2010, men disse forfattere er ikke talt med, da de kun har udsendt en enkelt bog hver i de pågældende genrer.*

Tendensen er meget tydelig: Genreforfatterne får sjældent de store stipendier, mens de forfatterskoleuddannede får ca. hvert tredje. (Går man længere tilbage, er der dog også mange år, hvor kun 1 eller

ingen af stipendierne er tilfaldet forfatter-skoleuddannede. I gennemsnit er hvert 4. stipendium siden 1987 gået til en forfatter-skoleuddannet. Et gennemsnit af de seneste 10 år siger derimod hvert 3.)

Det er i øvrigt værd at bemærke, at det første stipendium og den første præmiering til en elev blev givet i 1987, dvs. før skolen blev oprettet. På første hold deltog der flere, der allerede var debuteret, og en af eleverne blev altså fundet kvalificeret til et treårigt legat og en andens debutbog til præmiering, inden skolen optog det første

hold. Siden da er det blevet fast praksis, at der ikke gives legater til uddannelsessøgende, uanset om de er udgivne forfattere.

Tabel 8 viser den tilsvarende fordeling af rejselegater. Her er forskellen ubetydelig, for begge grupper får kun en lille del af rejselegaterne.

Tabel 8

Rejselegater 2006-2011 (første halvår)

	Rejselegater i alt	Antal heraf til uddannede fra Forfatterskolen	Andel af samtlige modtagere	Antal heraf til genreforfattere	Andel af samtlige modtagere
2011	19	1	5%	0	0%
2010	38	4	11%	0	0%
2009	55	2	4%	1	2%
2008	41	2	5%	0	0%
2007	45	2	4%	0	0%
2006	30	1	3%	1	3%
I alt	228	12	5%	2	1%
		10 personer fik i alt 12 legater		2 personer fik i alt 2 legater	

Tabel 9

Præmieringer og livsvarige ydelser fra 2006-2011 tildelt uddannede fra Forfatterskolen

	Antal præmieringer i alt	Andel heraf til uddannede fra Forfatterskolen	Andel af alle modtagere	Antal livsvarige ydelser i alt	Andel heraf til uddannede fra Forfatterskolen	Andel af alle modtagere
2011	7	1	14%	3	1	33%
2010	11	3	27%	2	1	50%
2009	9	2	22%	4	1	25%
2008	9	1	11%	2	0	0%
2007	8	1	13%	3	1	33%
2006	8	2	25%	2	0	0%
I alt	48	10	21%	16	4	25%
	9 personer fik i alt 10 præmieringer			4 personer indstillet til livsvarig ydelse		

Fra 2006 til 2011 er ingen genreforfattere blevet tildelt præmieringer eller livsvarige ydelser. Tabel 9 (på forrige side) viser fordelingen for de forfatterskoleuddannede. Gennemsnitligt er hver 10. præmivering siden 1987 gået til Forfatterskoleuddannede, mens gennemsnittet for de seneste 5 år er hver 5. Hver 4. livsvarige ydelse er tilfaldet en fra denne gruppe. Der er kun 4 forfatterskoleuddannede blandt forfatterne på livsvarig ydelse, og de er alle 4 indstillet i de seneste år. 2 i gruppen af genreforfattere modtager også livsvarig ydelse, men har fået den tildelt før 2006. Begge skriver også andre former for skønlitteratur.

Statistikken viser tydeligt, at når man sammenligner forfatterskoleuddannede og genreforfattere, taber genreforfatterne kampen om legaterne stort. På den anden side virker det ikke alarmende, at hvert 5.-6. arbejdslegat, hvert 3. treårige stipendium, hvert 20. rejselegat, hver 5. præmivering og hver 4. livsvarige ydelse går til forfattere, der har uddannet sig specifikt til at blive netop det. I dag må man vel forvente, at talentfulde unge søger optagelse på Forfatterskolen,

hvis de drømmer om at blive forfattere. Man kan også vende tallene om: 4 ud af 5 arbejdslegater går til forfattere, der ikke kommer fra Forfatterskolen, og det samme gør 2 af 3 treårige stipendier, 19 af 20 rejselegater, 4 af 5 præmieringer og 3 af 4 livsvarige ydelser.

Det er derfor ikke specielt forfatter-skoleforfatterne, der trænger genreforfatterne ud, men også en mængde andre skrivende.

Hvis man er uddannet fra Forfatterskolen, er der en pæn sandsynlighed for, at man får et legat før eller siden. Men det sker ikke pr. ren automatik. Af de 96, der har været kvalificerede til at søge, har 17 personer (18%) ikke på noget tidspunkt modtaget et legat eller andet fra Kunstfonden eller Kunstrådet. Ser man på det samlede antal tidligere elever fra Forfatterskolen (inkl. de uudgivne), er der 52%, der har fået et legat, og 48%, der ikke har.

Biblioteksafgiftens betydning

Måske bærer genreforfatterne selv en del af ansvaret for, at de får færre legater. Noget tyder nemlig på, at genreforfatterne simpelthen ikke søger nær så flittigt som

Tabel 10

Afslag fra Statens Kunstfond 2006-2011

	Forfatterskoleuddannede		Genreforfattere	
	Antal afslag	I procent af 96 mulige ansøgere	Antal afslag	I procent af 55 mulige ansøgere
2011	32	33%	7	13%
2010	18	19%	10	18%
2009	19	20%	6	11%
2008	12	13%	6	11%
2007	4	4%	4	7%
2006	5	5%	3	5%
	48 personer fik i alt 90 afslag		22 personer fik i alt 36 afslag	

Tabel 11*Beløb i kr. udbetalt i biblioteksafgift i 2011**til hhv. 55 genreforfattere og 55 forfatterskoleuddannede*

	Forfatterskole- uddannede	Genreforfattere		Forfatterskole- uddannede	Genreforfattere
1	113.465,91	577.481,21	29	8.523,67	37.308,77
2	87.079,97	522.293,27	30	7.849,61	36.725,35
3	80.741,62	515.545,20	31	7.382,20	35.308,54
4	57.416,57	474.807,29	32	6.597,87	35.083,85
5	55.039,89	421.872,53	33	6.201,83	34.141,47
6	48.895,63	398.693,12	34	5.789,49	31.768,98
7	39.449,60	367.023,85	35	5.424,90	28.957,57
8	33.804,26	357.373,20	36	5.304,27	28.364,60
9	32.266,97	281.834,27	37	4.780,62	27.682,22
10	26.251,35	271.366,81	38	4.602,09	26.001,49
11	23.403,72	216.001,09	39	4.502,16	25.975,84
12	21.515,48	200.590,42	40	4.329,69	25.847,43
13	20.518,26	197.478,07	41	4.053,27	23.486,15
14	20.369,72	191.553,03	42	3.796,39	22.457,70
15	17.849,71	158.166,33	43	3.609,91	20.907,59
16	17.543,56	155.285,21	44	3.467,54	20.827,52
17	16.146,71	149.935,55	45	3.427,03	18.341,48
18	15.923,05	142.380,39	46	3.426,92	15.746,23
19	14.828,75	121.698,83	47	2.896,25	13.810,12
20	14.685,15	110.123,61	48	2.688,14	13.587,26
21	14.371,22	96.746,12	49	2.621,12	12.822,77
22	13.581,03	91.682,70	50	2.542,12	6.087,37
23	13.158,54	82.062,26	51	2.520,55	2.159,56
24	11.451,04	60.070,25	52	2.454,12	0
25	11.264,19	58.327,71	53	2.240,00	0
26	10.948,22	57.625,15	54	2.193,80	0
27	10.522,67	55.234,68	55	2.164,60	0
28	8.567,94	53.490,04	I alt	966.450,89	6.930.142,05
29	8.523,67	37.308,77	I snit	17.571,83	126.002,58

41 af de 96 forfatterskoleuddannede, der har fået mindst én bog udgivet, modtager ikke biblioteksafgift.

de forfatterskoleuddannede. Det er i hvert fald, hvad man kan læse ud af de afslag fra Statens Kunstfond, der blev offentliggjort i foråret 2011. Tabel 10 viser, at også de forfatterskoleuddannede jævnligt får afslag på deres ansøgninger, men de sender simpelthen flere ansøgninger ind, og legaterne gives kun efter ansøgning (præmieringer og livsvarige ydelser er dog uansøgte).

En væsentlig forklaring er formentlig, at en god del af genreforfatterne ikke har samme behov for at søge legater. De får nemlig pæne beløb i biblioteksafgift, hvorimod det ikke er nær samme indtægtskilde for de 55 forfatterskoleuddannede, der når over biblioteksafgiftens bundgrænse (41 andre kommer ikke over bundgrænsen på knap 2000 kr.).

Tabel 11 (på forrige side) viser, hvor stor forskellen er mellem de to grupper. Nr. 1 blandt de forfatterskoleuddannede ville ligge som nr. 20 blandt genreforfatterne.

20 af genreforfatterne får hvert år udbetalt mindst 100.000 kr. i biblioteksafgift. De skal ikke søges, der kommer ingen afslag, og de bliver udbetalt automatisk på samme tid hvert år. Nogle får betydelig mere end de 100.000, som svarer til et typisk arbejdslegat, men også

blandt genreforfatterne ligger enkelte under bundgrænsen. Der er dog ingen tvivl om, at genreforfatterne er vinderne her. I gennemsnit fik de godt 108.000 kr. mere i biblioteksafgift i 2011 end de forfatterskoleuddannede. På listen over de 25 personer, hvis biblioteksafgift er steget mest fra 2010 til 2011, er der desuden ti genreforfattere, men ikke en eneste fra Forfatterskolen.

Det er gammel sandhed, at der ikke behøver at være nogen modsætning mellem kvalitet og popularitet – at en bog er populær, gør det ikke automatisk til en dårlig bog. Men det er to væsensforskellige indgange til litteraturen, der er sammenlignet her: Forfatterskolens insisteren på kunstnerisk eksperimenteren med et personligt udgangspunkt over for genrenes lettilgængelige skema, hvor læseren på forhånd ved, omtrent hvilken oplevelse der venter. Disse to grupper holdes tit frem som yderpoler: de meget populære bøger over for de meget vanskeligt tilgængelige.

Som man kan se, betaler staten til begge former for litteratur, bare ad forskellige kanaler. Et samlet overblik over litteraturstøtten får man derfor først, hvis man ser på kunststøtte og biblioteksafgift under ét.

Kilder til dette kapitel

- Biblioteksafgiftens højdespringere, <http://www.bibliotekspenge.dk/oversigt/2011>
- Oplysninger fra Kunststyrelsen på kunst.dk vedrørende tilsagn og afslag: <http://www.kunst.dk/litteratur/omtilskud/hvemharfaaettilskud>
<http://www.kunst.dk/kunststyrelsen/arbejdsgrundlag/aktindsigt/aktindsigt-vedr-afslag-fra-statens-kunstfond-2006-2011>
- Forfatterskolens hjemmeside: <http://forfatterskolen.dk> og <http://forfatterskolen.dk/skolen/elever>
- Det Danske KriminalAkademis hjemmeside: <http://www.detdanskekriminalakademi.dk>, undersiden »Hvem er vi?« samt hjemmesider fra forlag, biblioteker m.m.

10. Hvem får hvad?

Langt størstedelen af litteraturstøtten udbetales gennem biblioteksafgiften. Hvis man vil have et samlet billede af, hvordan staten støtter forfatterne, skal man lægge biblioteksafgiften sammen med de legater m.m., der udbetales fra Statens Kunstfond og Kunstråd. Så tegner der sig et helt andet billede end det, der har været præsenteret i pressen.

Det seneste års tid har det været diskuteret i medierne, om det er de rigtige, der får del i litteraturstøtten, og om nogle simpelthen får for meget. I den forbindelse har både forfattere og aviser lavet lister over, hvem der har modtaget mest i støtte. Men hver gang har listerne alene set på uddelingerne fra Statens Kunstfond og Kunstråd, mens bibliotekspengene er udeladt. Tallene er ellers frit tilgængelige. Samtidig har medierne fokuseret på enkeltpersoner, der på den måde er blevet taget som gidsler i debatten.

Balladen om litteraturstøtten er i høj grad en intern strid mellem forfatterne om, hvordan pengene bør fordeles, og den har sin rod dels i den enkelte kamp for at kunne leve af at skrive, dels i kampen om den anerkendelse, der ligger i at modtage kunststøtte. Men vil man have et mere virkelighedsnært billede af, hvad den enkelte forfatter modtager fra staten, skal man lægge legater og biblioteksafgift sammen.

Det viger forfatterne normalt tilbage fra, fordi biblioteksafgiften efter de flestes opfattelse er en ret, ikke en støtteordning. Afgiften var oprindeligt en kompensation for det salg, forfatteren mister, når bogen kan lånes i stedet for at skulle købes. Selv om bogen er en fysisk vare, har forfatterne stadig ophavsretten til værket, og hvis bibliotekerne frit kunne basere deres eksistens på at udlåne bøger, musik, film osv. uden at betale kunstnerne nogen

form for erstatning, ville det ikke være meget anderledes end piratkopiering. Men afgiften blev omdøbt til en kulturstøtteordning i 1992 for at undgå, at udenlandske forfattere skulle have del i ordningen (se kap. 6), og den kedelige sandhed er, at hvis det stadig var en kompensationsordning, ville der være langt færre penge i den for den enkelte. EU ville nemlig presse Danmark til også at betale biblioteksafgift til udenlandske forfattere.

I 2010 udkom der 7.707 nye bøger på dansk, og af dem var 2.661 oversatte (35%). Oversætterne får kun 0,3 point pr. side, mens de fleste forfattere får 1 eller 1,7 point, så 35% af bøgerne udløser i dag kun en brøkdel af den afgift, de udenlandske bøger i givet fald ville berettigede til.

Nu er det næppe alle udenlandske forfattere, der ville opdage, at de kunne få dansk biblioteksafgift, men nogle ville, og måske især de meget populære forfattere, der har professionelle agenter. Det ville uundgåeligt betyde lavere udbetalinger til de danske forfattere, og det er mere end svært at forestille sig, at politikerne skulle have noget incitament til at flytte flere penge over til biblioteksafgiften, når de ved, at pengene blot vil gå udenlands.

Hvis afgiften stadig var en kompensationsordning, ville politikerne formentlig også have været flittigere med sparekniven, i takt med at der er nedlagt biblioteker og kasseret bøger, så bibliotekernes bog-

bestand i dag er langt lavere end i 1992. I stedet er det lykkedes forfatterne at skabe forståelse for, at afgiften er af stor betydning for forfatternes økonomi, og at den er en del af den samlede litteraturstøtte.

Biblioteksafgift og legater lagt sammen

Tabel 12 viser, hvor mange forfattere der har fået hvor meget i 2010, 2009 og 2008, når biblioteksafgift og legater lægges sammen. Disse år er valgt, da 2011 ikke er afsluttet endnu.

De livsvarige ydelser er ikke medtaget, eftersom de reguleres individuelt, og det offentliggøres ikke, hvor meget den enkelte forfatter får.

Der blev udbetalt biblioteksafgift til over 8.500 personer i 2010, så der er langt flere personer, der får del i denne ydelse end i legaterne. Her er der fokuseret på de 1400-1500 forfattere, der modtager mindst 25.000 kr. årligt fra biblioteksafgift og/eller legater.

Tabel 12

Samlet forfatterstøtte fra biblioteksafgiften og Statens Kunstfond eller Kunstråd, pr. person efter beløbets størrelse

Beløb i kr.	Antal personer		
	2010	2009	2008
700.000-799.999	1	1	1
600.000-699.999	0	0	0
500.000-599.999	10	8	7
400.000-499.000	17	19	21
300.000-399.999	41	44	41
200.000-299.999	117	107	89
100.000-199.999	322	328	273
50.000-99.999	394	391	411
25.000-49.999	615	599	582
I alt	1517	1497	1425

I tabel 13 er tallene lagt sammen undervejs, så man kan se, hvor mange forfattere der når over et vist beløb (der er fx ca. 70 (69-72-70), der modtager mindst 300.000 kr., og af dem når de 28 eller 29 også op over 400.000 kr).

Tabel 13

Samme som tabel 12, blot med kumulerede beløb

Beløb i kr.	Antal personer		
	2010	2009	2008
mindst 700.000	1	1	1
mindst 500.000	11	9	8
mindst 400.000	28	28	29
mindst 300.000	69	72	70
mindst 200.000	186	179	159
mindst 100.000	508	507	432
mindst 50.000	902	898	843
mindst 25.000	1517	1497	1425

Til sammenligning er her nogle gennemsnitlige årslønninger for fuldtidsansatte i staten fra Statistisk Årbog 2010:

Ledelsesarbejde på højt niveau	759.708
Højt kvalifikationsniveau	525.672
Mellemhøjt kvalifikationsniveau	429.648
Kontorarbejde	369.036
Andet arbejde	349.968
Arbejde i landbrug, gartneri mv.	342.924

Der er kun ca. 70 forfattere, der når op over 300.000 kr. og dermed nærmer sig en statsansats indkomst, alene ud fra indtægten fra bibliotekspenge og kunststøtte. Indtægter fra royalties, foredrag m.m. bidrager også til at bringe forfatternes samlede indkomst op, og en del fagforfattere (og enkelte skønlitterære) henter desuden pæne beløb fra Copydan for kopiering af bøger til undervisning.

Forfatternes samlede indtægt vil derfor være højere, men der er ikke belæg for at tro, at forfatterstanden som helhed lever fedt og godt af statens penge.

Politiken har regnet på, hvem der fik mest i kunststøtte fra 2006 til 2011. Den mest støttede forfatter fik 1.220.000 kr. Ud over legaterne fik hun biblioteksafgift, og lægger man disse beløb sammen for de enkelte år, fik denne forfatter ca. 387.000 kr. i 2008, 189.000 kr. i 2009 og 300.000 kr. i 2010, dvs. ca. 292.000 kr. i gennemsnit pr. år.

Som det fremgår af tabel 13, var der mange forfattere, der fik mere de pågældende år. De lister, der har været fremme i pressen, har udelukkende set på legaterne og giver derfor et fortegnede billede. Kun i 2008 nåede den forfatter, Politiken udnævnte til den mest støttede, i øvrigt op på et beløb, der kunne matche lønnen for en HK'er ansat i staten.

Der har været fremsat forslag om, at der skulle lægges loft over kunststøtten til den enkelte forfatter, sådan at man fx højst skulle kunne få 1 mio. kr. i arbejdslegater i løbet af en forfatterkarriere. Heller ikke dette forslag tager højde for biblioteksafgiften.

Hvis en forfatter går over til at få biblioteksafgift i stedet for kunststøtte, er det blot at skifte én form for offentlige kroner ud med anden. Der har tidligere været et loft over biblioteksafgiften på 200.000 kr. Dette loft er for længst afskaffet, selv om det var langt mere generøst, end det nævnte livstidsloft på legaterne ville være.

Hvem får mest i biblioteksafgift?

Men hvem er det så, der får mest i biblioteksafgift? Firkantet sagt er det dels de folkekære forfattere og dels de forfattere, hvis bøger bibliotekarer og skolelærere gerne vil give børn i hånden.

En forfatter, der kan opfylde begge disse kriterier, har rigtig gode chancer for at havne højt oppe på listen over modtagere.

Det er vigtigt at understrege, at der ikke er nogen indbygget modsætning mellem popularitet og kvalitet. De fire forfattere, der fik mest i biblioteksafgift i 2010, får samtidig livsvarig ydelse fra Statens Kunstfond (dog kun minimumsbeløbet).

Biblioteksafgiften afspejler simpelthen bibliotekernes indkøb. Pengene gives ikke efter udlån, men følger bogbestanden, hvor hver enkelt side i en bog giver point efter et nøje udregnet system.

Både folke- og skolebiblioteker indberetter en gang om året. I 2010 blev der indberettet data fra 525 folkebiblioteker og 1.624 skolebiblioteker. Der er med andre ord tre gange så mange skole- som folkebiblioteker, og da folkebibliotekerne også har børneafdelinger, har børnebogsforfatterne rigtig gode muligheder for at få deres bøger ud på hylderne. Det kan ses i statistikken. Allerede da biblioteksafgiften blev indført i 1946 lå der en børnebogsforfatter på førstepladsen, og sådan er det stadig. Med en enkelt undtagelse (en ordbogsforfatter) har alle forfatterne i biblioteksafgiftens aktuelle top 10 skrevet bøger for børn eller unge. De fleste har også skrevet meget andet, men børne- og ungdomsbøgerne giver et solidt bidrag.

Som vist i kapitel 9 har de forfattere, der skriver krimier, spændingsbøger o.l. også godt udbytte af biblioteksafgiften. Det skyldes selvfølgelig bøgernes popularitet. Indimellem har der været forslag fremme om, at biblioteksafgiften skulle udbetales efter udlån og ikke bare efter, hvilke bøger der står på hylderne. Det ville give de populære forfattere en endnu større andel af biblioteksafgiften.

En tredje gruppe, der er forholdsvis synlig på listen over modtagere, er oversætterne af populære bøger. Her er det en klar fordel at oversætte bestsellere fra fx engelsk, norsk eller svensk frem for svært tilgængelig litteratur fra mere eksotiske sprog.

Enkelte illustratører henter også pæne beløb hjem, bl.a. fordi de har andel i mange bøger og især børnebøger.

Der findes ikke noget samlet overblik over, hvilke genrer eller persongrupper der får mest og mindst i biblioteksafgift. Pointfordelingen offentliggøres ikke. Men de underliggende mekanismer i biblioteksafgiften må være værd at diskutere, også selv om diskussionen er svær. I 1992 splittede netop principperne for fordeling af biblioteksafgiften Dansk Forfatterforening, og en række forfattere stiftede Danske Skønlitterære Forfattere, der stadig har det som mærkesag, at de forfattere, der skriver skønlitteratur for voksne, skal have en større del af biblioteksafgiften.

Der har i tidens løb været gjort en del forsøg på at ændre afgiften, så den kom til at minde mere om kunststøtten, dvs. gik til »rigtige« forfattere, der havde behov for støtte. Ud skulle hæfter om frøer til frilæsning i 6. klasse og billedbøger med kun et par linjers tekst på hver side. Ind skulle lyrik og kvalitetslitteratur. Men der er faktisk en styrke i at have et støttesystem med flere og meget forskellige kanaler. Den ukendte lyriker vil stå sig langt bedre ved at søge et legat end ved at få nok så mange point pr. side i biblioteksafgift. Til gengæld vil den populære gyserforfatter måske nok have svært ved at få et legat, men vil i stedet kunne sikre sig et indtægtsgrundlag i biblioteksafgiften. Begge vil desværre have svært ved at leve af bogsælget alene.

Fremtidens biblioteksafgift

Inden længe bliver forfatterne nødt til at tage diskussionen om biblioteksafgiften igen. Den nuværende lov blev forlænget for fire år med virkning fra april 2011, men den indeholder ingen bestemmelser om biblioteksafgift på ebøger, kun en passus om, at kulturministeren kan træffe beslutning på området. Disse bøger befinder sig ikke fysisk på hylderne, og sidetal er et forældet kriterium at anvende som målestok for en fil. Det giver kun begrænset mening at anvende de eksisterende beregninger på ebøger, og derfor skal der meget snart udvikles en ny model for, hvordan man beregner biblioteksafgift af digitale udgivelser. Det vil uden tvivl give forskydninger i, hvem der får hvor meget. Der vil være vindere og tabere – og dermed være lagt op til nye slagsmål.

Men biblioteksafgiften er allerede under forandring. Det er ikke den sikre »pensionsopsparing«, som mange forfattere ellers har betragtet den som. Sådan kunne det måske se ud, dengang kommunerne udbyggede med mange nye filialbiblioteker og købte stort ind. Men siden kommunalreformen i 2007 er der lukket over 200 filialer, og mange steder cirkulerer bøgerne imellem de resterende, i stedet for at der står et eksemplar hvert sted. Det betyder forskydninger, især på den måde at gamle bøger ryger ud til fordel for nye, hvad ældre forfattere kan mærke som et fald i biblioteksafgiften i disse år. En enkelt oplevede et fald i biblioteksafgift fra 2010 til 2011 på næsten 48.000 kr. De hundrede forfattere, der oplevede det største fald, mistede i gennemsnit godt 13.600 kr. Blandt disse er der mange etablerede forfattere, hvis ældre bøger nu er blevet kasseret.

Det er et problem for den enkelte

forfatter, men det er ikke nødvendigvis et kulturpolitisk problem. De kasserede bøger er ikke længere i almindelig handel, og for ældre bøger giver det slet ikke mening at tale om kompensation for tabt salg. Biblioteksafgiften er ved at forvandle sig fra at være en slags forfatternes »pensionsopsparing« til at være et incitament til at skrive nye bøger. Det er i stigende grad sådan afgiften fungerer – som en belønning af dem, der skriver, i de 5-10 år deres bøger bliver stående på biblioteket.

Litterær bredde, højde og dybde

Hele debatten om litteraturstøtten burde ikke handle om, hvad forfatterne får eller ikke får om året, men om hvilken litteratur samfundet gerne vil have. Der er mange forskellige interesser at tilgodese: Nogle vil gerne læse Dostojevskij, andre foretrækker Dan Brown eller chick lit. Skoleelever og studerende har brug for fagbøger og digitale portaler til deres opgaver, andre vil hellere kigge efter en rejseguide eller strikkebog. Nogle få søger mod hylderne med lyrik, mens småbørnsforældre slæber stabler af bøger med hjem fra biblioteket til højt læs-

ning. Det virkelig vigtige er at sikre både bredde, højde, dybde og perspektiv i bibliotekernes tilbud såvel som i udvalget af bøger på markedet, og det sker bl.a. ved at gøre det økonomisk attraktivt at skrive bøger af mange forskellige slags.

En fløjkrig mellem forskellige grupper af forfattere kan have en vis underholdningsværdi, men den kan ikke vise, om der er områder af litteraturen, som falder uden for begge støttesystemer. Den såkaldt alment kulturelle faglitteratur har det fx vanskeligt i disse år. Der er et begrænset antal legater til fagforfattere (som ofte går til folk, der skriver om litteratur), og bibliotekernes indkøb af disse bøger er faldet markant. At skrive fx debatbøger kan økonomisk set sammenlignes med at skrive skønlitteratur, blot med dårligere støttemuligheder. Men samfundet ville være fattigere uden denne type bøger, så der er næppe tale om nogen bevidst prioritering.

Der findes formentlig også andre upåagtede områder af litteraturen, som godt kunne trænge til et løft. Det får de ikke ved, at man skyder på dem, der får mange legater, men kun ved en afdækning af hullerne i det samlede støttesystem.

Kilder til dette kapitel

- Oplysninger fra kunst.dk vedr. uddelinger fra Statens Kunstfond og Statens Kunstråd, <http://www.kunst.dk/litteratur/tilskud-litteratur/soeg-tilskud>
- DBC's titelstatistik, <http://bogmarkedet.dk/dbc-titelstatistik>
- Biblioteksafgiften 2008-2011, <http://www.bibliotekogmedier.dk/medieomraadet/biblioteksafgift/biblioteksafgift-for-boeger/biblioteksafgift-i-tal> og links herfra
- Danmarks Statistik: *Statistik Årbog 2011*, Tabel 119: Løn opdelt efter arbejdsfunktion, staten, s. 123.
- »Dokumentation: Forfattere, der fik mest støtte fra 2006 til 2011« Politiken Bøger, 16. juli 2011, <http://politiken.dk/kultur/boger/ECE1338202/dokumentation-forfattere-der-fik-mest-stoette-fra-2006-til-2011/>
- Oplysninger fra Peter Brodersen, bibliotekspenge.dk

11. Livsvarige ydelser

De livsvarige ydelser trænger til et eftersyn. Som den eneste ydelse i litteraturstøttesystemet, er den indtægtsreguleret. Men den højeste ydelse er på niveau med kontanthjælp, og mange forfattere på livsvarig ydelse søger samtidig legater. Er der tale om en hædersbevisning, eller er det i virkeligheden socialhjælp forklædt som kunststøtte?

»At komme på Finansloven« er en af de højeste udmærkelser, en dansk kunstner kan få. Det er en æresbevisning på livstid.

Der er i alt 89 livsvarige ydelser til forfattere. De 73 er forbeholdt skønlitterære forfattere, de 12 er til forfattere af fagbøger af almen kulturel betydning, og de sidste 4 er til oversættere.

Pr. tradition er der afsat flere livsvarige ydelser inden for billedkunst og litteratur, end der er til de øvrige kunstarter.

Ydelsens størrelse

Ydelser tildelt efter 1978 er indtægtsregulerede. Den fulde ydelse er i 2011 på 151.508 kr., og den får man, hvis ens indkomst i øvrigt ligger under 195.000 kr. Ved en indkomst på over 375.500 kr., får man blot udbetalt et minimumsbeløb på 16.528 kr. Ligger indkomsten derimellem, reguleres beløbet forholdsmæssigt (ydelsen reduceres med 75% af det beløb, der overstiger 195.000 kr.). Da forfatterindtægter kan svinge voldsomt fra år til år, beregnes indkomsten som et gennemsnit af de seneste tre år.

Af de 89 forfattere får 34 for tiden den fulde ydelse, hvilket vil sige, at de inkl. den livsvarige ydelse har en indkomst på mellem 151.500 og 346.500 kr. Andre 31 får minimumsydelsen og har dermed en samlet indkomst på mindst 392.000 kr. De sidste 24 får en individuelt fastsat ydelse og tjener i alt mellem 346.500 og 392.000 kr. om året.

Æresbevisning eller socialhjælp?

Indtægtsreguleringen afspejler et skisma i selve ydelsen. På den ene side vil samfundet gerne ære sine forfattere, for det kan være pinagtigt at være vidne til, at en anerkendt forfatter må hutle sig igennem. På den anden side tjener nogle forfattere faktisk godt, og hvorfor så overhovedet støtte dem?

Den eneste anden litteraturstøtte, der indtægtsreguleres, er biblioteksafgiften. Her sker reguleringen imidlertid kun inden for selve ydelsen: Beløb under knap 2.000 kr. falder bort, og beløb over godt 416.000 reduceres, men det er uden betydning, hvad forfatteren i øvrigt tjener. Den form for regulering, der sker af den livsvarige ydelse, kendes derimod bedst fra det sociale system, hvor dagpenge, boligsikring, fripladser til daginstitution m.m. afhænger af indkomsten.

I kunststøttesystemet har reglen ellers længe været den, at litteraturudvalgene ikke må skele til indkomsten, men alene skal se på den kunstneriske kvalitet. Det gælder også, når der skal indstilles nye modtagere af den livsvarige ydelse. I visse tilfælde står det klart for alle, at den forfatter, der indstilles, er økonomisk sikret på forhånd og kun vil få minimumsbeløbet, men her har hæder forrang for trang.

Derfor er det måske på tide at spørge, om 16.528 skattepligtige kroner virkelig er den bedste måde at hædre landets førende forfattere på. Hvad med en bio-

grafi, en tv-udsendelse, et seminar eller en anden form for synlig og opmærksomhedsskabende hædersbevisning i stedet for en klat penge til dem, der allerede betaler topskat? Formidling af deres værker ville vel være en bedre gave, både til forfatterne og deres læsere. Skal der også være noget til at kilde forfatterne forfængelighed, kunne man fx skabe en »doktorring« for kunstnere – en genstand med særlig symbolværdi, der kunne fungere som en kunstnerisk orden og udmærkelse kun for modtagere af livsvarig ydelse.

Den nye rapport fra kunststøtteudvalget med Lars Liebst som formand foreslår, at de livsvarige ydelser hæves til et niveau, man faktisk kan leve af, men at minimumsudbetalingen til gengæld falder væk for de kunstnere, der har en høj indtægt i forvejen. Ordningen skal i praksis ændres fra at være et tilskud til en forsikring. Det er formentlig tanken, at bortfaldet af grundbeløbet skal medfinansiere, at ydelsen hæves for dem, der virkelig har behov for den.

Selv om det er fuldt ud rimeligt at hæve ydelsen (der for tiden ligger næsten 50.000 kr. under dagpengeniveauet), er det nu langt fra sikkert, at der vil være nogen økonomisk gevinst ved at fjerne minimumsudbetalingen, medmindre man sætter noget andet i stedet. De senere år er der indstillet flere forfattere til ydelsen, hvis indtægt med sikkerhed ligger over maksimumsgrænsen, hvad man kan forvisse sig om ved at se på bestsellerlisterne eller listen over modtagere af biblioteksafgift. Hvis der slet ingen økonomisk gevinst eller anden form for hæder er knyttet til ydelsen, vil det i sidste ende påvirke, hvem der bliver indstillet. Der skal være en grund til at give ydelsen også til velbjærgede forfattere, ellers kan

staten på længere sigt ende med en større regning end før, fordi forfattere med god indtægt simpelthen ikke vil blive indstillet. Det kan med andre ord koste dyrt at flytte fokus fra hæder til økonomi. Men hæderen behøver ikke have form af konstant betaling – der findes mange andre, og givetvis også billigere, måder at hædre kunstnere på.

Livsvarig ydelse og legater

I øjeblikket er en del modtagere af livsvarig ydelse henvist til at søge legater ved siden af. Samtidig kan det paradoksalt nok også betale sig for de forfattere, der tjener mest, mens mellemgruppen har mindre ud af legater.

Hvis man har en lav indtægt, kan det betale sig at søge legater, indtil indtægten ud over livsvarig ydelse når op på 195.000 kr. I dette interval får man den fulde gevinst af legaterne. Hvis man modtager indtægtsreguleret ydelse, er legater derimod af begrænset værdi, indtil man rammer loftet på 375.500 kr., hvorefter hele beløbet tæller med. Men hvis man har en høj indtægt og i forvejen får minimumsydelsen, kan det altid betale sig at søge legater, og det er kun pli, der har afholdt flertallet af disse forfattere fra at gøre det.

I forsommeren 2011 søgte Jens Christian Grøndahl, som er på livsvarig ydelse, et legat fra Statens Kunstfond. Han havde set, at andre forfattere på livsvarig ydelse havde fået legater i en årrække, og blev overrasket over at få afslag. Derfor søgte han aktindsigt i, hvem der ellers var givet afslag til i perioden 2006-2011. Det har hidtil været praksis, at Kunststyrelsen ikke offentliggjorde afslagene, men juristerne afgjorde, at der ikke var lovgrundlag for at afslå at udlevere navnene, og de blev dermed offentligt tilgængelige.

Sammenholder man tilsagn og afslag,

viser der sig følgende fordeling mellem tilsagn og afslag for gruppen af forfattere på livsvarig ydelse:

Tabel 14

*Modtagere af livsvarig ydelse, som har søgt et legat fra Statens Kunstfond
Tilsagn og afslag 2006-2011*

	Antal ans.	Tilsagn i %	Afslag i %
2006	16	100	0
2007	15	93	6
2008	21	76	24
2009	19	68	32
2010	18	83	17
2011	16	75	25

Tallene viser, at der er overvejende sandsynlighed for, at en modtager af livsvarig ydelse faktisk får et legat, hvis han eller hun søger. Men der finder en vurdering sted – i 2009 fik hver tredje afslag, i 2010 var det hver sjette og i 2011 hver fjerde. Over denne seksårige periode har i alt 43 modtagere af livsvarig ydelse søgt et legat. I samme periode har 99 forfattere været på livsvarig ydelse (der er 89 ydelser, men dødsfald og nyudpegninger bringer tallet højere op). Næsten halvdelen af modtagerne har søgt mindst én gang.

Sammenholder man tallene ovenfor med de tilsvarende for alle ansøgere under ét, har modtagerne af livsvarig ydelse markant bedre chance for at få et legat. Måske ikke så mærkeligt, eftersom det er meget anerkendte forfattere.

Ansøgetallet varierer fra år til år, men de seneste to år, hvor der har været mange ansøgere, har to ud af tre ansøgere fået afslag, mens det kun var hver hhv. hver fjerde og hver sjette af modtagerne af livsvarig ydelse.

Tabel 15

*Alle ansøgere, som har søgt om et legat hos Statens Kunstfond
Tilsagn og afslag 2006-2011*

	Antal ans.	Tilsagn i %	Afslag i %
2006	270	55	45
2007	331	49	51
2008	350	36	64
2009	352	28	72
2010	381	36	64
2011	361	32	68

Der er en indbygget unøjagtighed i disse beregninger, da afslagene kun er offentliggjort for arbejdslegaterne, mens tilsagnene indeholder både arbejds- og rejselegater. I perioden er der givet 10 rejselegater til forfattere på livsvarig ydelse, men der er formentlig også givet afslag.

De økonomiske konsekvenser

Hvis samtlige 89 modtagere af livsvarig ydelse søgte legater jævnlige, ville det underminere systemet, for de ville være kvalificerede til at få en uforholdsmæssigt stor del af legaterne. Hidtil har der ikke været regler på området, men kunststøtteudvalget har i sin rapport foreslået, at modtagere af livsvarig ydelse ikke skal have lov til at søge legater, men i stedet have en højere ydelse. En del af finansieringen skal som nævnt komme fra at fjerne minimumsudbetalingen.

Men det kan faktisk gøres uden det, på en udgiftsneutral måde. I perioden 2006-2011, dvs. de seneste seks år, er der hvert år givet legater for betydelige beløb til forfattere på livsvarig ydelse, både fra Kunstfonden og Kunstrådet.

Tabel 16 viser, at der over en periode på fem et halvt år er udbetalt ca. 15 mio.

kr. i arbejds- og rejselegater til forfattere, der allerede er på livsvarig ydelse.

Tabel 16

Beløb bevilget i legater til forfattere på livsvarig ydelse

År	Statens Kunstfond	Statens Kunstråd	I alt
2006	1.210.000	1.690.000	2.900.000
2007	1.020.000	840.000	1.860.000
2008	1.235.000	1.930.855	3.165.855
2009	1.129.000	1.693.600	2.822.600
2010	1.175.000	1.450.000	2.625.000
2011	1.070.000	550.000*	1.620.000
I alt	6.839.000	8.154.455	14.993.455

**Beløbet gælder for første halvår af 2011 – der er en uddeling mere fra Kunstrådet i efteråret*

De knap 15 mio. kr., der er udbetalt i alt, svarer i gennemsnit til ca. 2,7 mio. kr. årligt. Disse penge kunne lige så godt overføres til de livsvarige ydelser, for mønstret er så fast, at andre forfattere reelt ikke har adgang til at søge dem. Vha. disse penge kunne den livsvarige ydelse hæves for de 58 personer, der modtager mere end minimumsydelsen. De ville hver især kunne få ca. 45.000 kr. mere årligt, hvilket ville være nok til i det mindste at bringe ydelsen op på dagpengeniveau.

Prisen for at hæve ydelsen vil så være, at forfattere på livsvarig ydelse ikke længere må søge andre legater (måske bortset fra mindre rejselegater til specifikke formål). I kunststøtteudvalgets forslag får modtagerne af livsvarig ydelse lov at vælge, om de vil blive i det gamle system eller skifte over til det nye (ligesom det skete i sin tid, da Kunstfonden blev oprettet og de livsvarige ydelser erstattede

de tidligere hædersgaver). Så en ændring vil være en håndsækning til dem, der er økonomisk dårligst stillet, uden at tage noget fra andre. Samtidig vil det frigøre kræfter i litteraturudvalgene, som ikke længere skal bruge energi på at vurdere ansøgninger fra forfattere, der for længst er anerkendte og hædrede.

Lysten driver værket

Der er ingen krav knyttet til de livsvarige ydelser. I princippet kan forfatterne hæve pengene uden nogensinde at skrive en linje igen. Begrundelsen er, at en forfatter, der kommer på livsvarig ydelse, i forvejen har ydet så betydelig en kunstnerisk indsats, at det allerede kan sammenlignes med et livsværk af høj karat. Det sker da også, at en forfatter pensionerer sig selv og holder op med at skrive, men som regel først efter længere tid som modtager. Langt de fleste forbliver aktive højt op i årene. Af de 89 forfattere og oversættere, der er på livsvarig ydelse, har flertallet skrevet en bog inden for de seneste år.

Tabel 17

Seneste udgivelse af forfattere på livsvarig ydelse

2011	8 forfattere	9%
2010	14 forfattere	16%
2009	30 forfattere	34%
2008	19 forfattere	21%
2007	5 forfattere	6%
2006 el. tidligere	13 forfattere	14%

I alt har 81% sendt mindst én ny bog på markedet inden for de seneste 3-4 år, så ydelserne går fortrinsvis til aktive forfattere. Derfor kan man også fortolke de livsvarige ydelser som forhåndsgodkendte legater. Formentlig ville en endnu større

andel af disse forfattere søge legater, hvis de ikke var på livsvarig ydelse.

Livsvarig ydelse og biblioteksafgift

Forfatterne på livsvarig ydelse modtager også biblioteksafgift. 88 forfattere (den enlige færing er ikke regnet med her) modtog tilsammen ret præcist 11 mio. kr. i biblioteksafgift i 2011, hvad der svarer til 6,7% af hele biblioteksafgiften. Faktisk får disse forfattere sammenlagt mere i biblioteksafgift end i livsvarig ydelse! I snit modtog forfatterne på livsvarig ydelse 125.000 kr. i biblioteksafgift, men som tabel 18 viser, dækker det over meget store forskelle mellem top og bund.

Tabel 18

Biblioteksafgift udbetalt til forfattere på livsvarig ydelse i 2011

Over 500.000 kr.	5 personer
350.000-500.000 kr.	0 personer
195.000-350.000 kr.	11 personer
50.000-195.000 kr.	41 personer
Under 50.000 kr.	31 personer

5 forfattere fik så meget i biblioteksafgift, at det i sig selv nedregulerede den livsvarige ydelse til minimumssatsen. Endnu

11 forfattere fik ydelsen beskåret alene pga. biblioteksafgiften. Formentlig finder man flertallet af dem, der får den fulde livsvarige ydelse, blandt de 31, der fik under 50.000 kr. i biblioteksafgift (i snit ca. 27.000 kr.).

En ydelse med en lang historie

Fast årlig understøttelse af forfattere kendes helt tilbage til 1700-tallet, hvor kongen støttede kunsten af egne midler. Senere overgik opgaven til staten, som i 1965 overlod den til Statens Kunstfond. Både Oehlenschläger, Grundtvig, Chr. Winther, H.C. Andersen, Paludan-Müller og adskillige andre modtog enten livsvarig støtte eller årlige ydelser i lange tidsrum, for selv ikke danske guldalderforfattere kunne leve af at skrive.

Heller ikke balladen om tildelingerne er ny. Hostrup blev fx indstillet til livsvarig ydelse i 1876, men det blev afvist af Landstinget – to år senere gik indstillingen dog igennem alligevel. I 1892 fik Henrik Pontoppidan frataget den støtte, han tidligere var blevet lovet, pga. en blasfemisk avisartikel, men også i hans tilfælde ombestemte politikerne sig kort efter. Kunsten er nemlig ualmindelig vanskelig at styre politisk.

Kilder til dette kapitel

- Statens Kunstfond: »Fakta om livsvarige ydelser«, <http://www.kunst.dk/statenskunstfond/livsvarige-ydelser/fakta-om-livsvarige-ydelser/>
- Niels Jensen: *Danske Litteraturpriser*, »Forfattere på Finansloven før Statens Kunstfond«, <http://www.litteraturpriser.dk/sk/livsvar1.htm>
- Biblioteksafgiften 2001, http://www.bibliotekogmedier.dk/fileadmin/user_upload/dokumenter/medier/biblioteksafgift/biblioteksafgift_boeger/Presseliste_2011.pdf
- Oplysninger fra Kunststyrelsen på kunst.dk vedrørende tilsagn og afslag: <http://www.kunst.dk/litteratur/omtilskud/hvemharfaaettilskud>
<http://www.kunst.dk/kunststyrelsen/arbejdsgrundlag/aktindsigt/aktindsigt-vedr-afslag-fra-statens-kunstfond-2006-2011>

12. Forfatter uden sikkerhedsnet

Er litteraturstøtte i virkeligheden en form for socialhjælp til forfattere, som ikke kan klare sig selv? I dag er svaret helt principielt nej. Men samtidig er forfattere og andre kunstnere udelukket fra en række af de goder og sikkerhedsgarantier, der gælder for andre på arbejdsmarkedet. Forfatterne er kun delvis omfattet af velfærdssamfundet.

Da Statens Kunstfond i 1965 uddelte legater til forfattere for første gang, blev pengene bevilget »som opmuntring til fortsat kunstnerisk virksomhed eller som hjælp i en øjeblikkelig nødsituation.« Økonomisk trang kunne med andre ord være nok til at give en forfatter et legat.

Tre år senere var et nyt udvalg tiltrådt, og ifølge årsberetningen fra 1968 fandt dette udvalg det nødvendigt at præcisere, at trang ikke var nok i sig selv:

»Hvor der har været tale om engangsydelser til afhjælpning af en øjeblikkelig nødsituation eller til udligning af indtægter, der på anden måde er udeblevet, har vi lagt vægt på, at støtten ydes for at fremme et kunstnerisk arbejde, den pågældende på overbevisende måde har gjort rede for. En beslutning om fornyet tildeling af kunstfondets midler har således været afhængigt af, om den pågældende efter vort skøn har kunnet udnytte de tildelte midler til kvalificeret arbejde, og ikke af, om kunstneren eventuelt igen måtte befinde sig i en nødsituation.«

Citatet antyder, at nogle forfattere har befundet sig i en mere eller mindre permanent tilstand af nød. Kunststøttesystemet reagerede med at afskærme kunsten, sådan at støttekriteriet i stadig strengere forstand er blevet den kunstneriske kvalitet, og litteraturudvalgene må i princippet ikke skele til forfatterens indtægtsforhold.

Mens kunststøtten jævnligt er til diskussion, har der ikke været samme diskussion om de nødsituationer, som også forfattere og andre kunstnere kan komme ud for. Den økonomiske støtte, der kan hjælpe i hårde tider, er stille og roligt forsvundet ud af kunststøtten, men er kun i begrænset omfang samlet op af andre systemer. Det er de sociale problemer selvfølgelig ikke forsvundet af, de er blot blevet glemt.

Faste udgifter, svingende indtægter

Ole Grünbaum beskriver problemerne med at blive ældre som forfatter, men stadig have en skrantende økonomi, i sin bog *Den dag min fremtid forsvandt*:

»Huslejen, hvad enten det er leje eller terminer, fylder mere og mere i folks budget. Også i mit. Men når de fleste andre har problemer med at betale boligudgifterne, er det fordi de bor dyrere og dyrere. Det gør jeg ikke, tværtimod, men indtægterne bliver lavere og lavere. Og fordi jeg har været freelancer med usikre indtægter måned efter måned, er det blevet en fast bestanddel af mit liv, at jeg den ene måned simpelthen ikke ved, hvor pengene til den næste husleje skal komme fra. Spændende, ikke sandt? (...)

Når man har levet så mange år i denne modus: Jeg laver det, jeg synes er sjovt, og så kommer pengene nok – og man er sluppet godt fra det, så tager det lidt tid, før man indser, at man ikke egner sig

til den slags tilværelse længere. Man er blevet for gammel, simpelthen.

Man er blevet for gammel til, at ens cykel bliver stjålet, og man ingen forsikring har. Man er blevet for gammel til, at ens tand knækker, og man ikke har råd til at gå til tandlæge. Man er blevet for gammel til, at brillestellet knækker, og man ikke har råd til at købe et nyt. Man er blevet for gammel til, at tastaturet går i stykker, og man ikke har råd til et nyt. Og så videre. Man er blevet for gammel til at være fattig, simpelthen.

Men det var jo det, de andre vidste, dengang de som unge sørgede for uddannelse, fast stilling med pension og fast ejendom. Du er bare en dumrian, der er meget langsom i opfattelsen af livets realiteter, for langsom til at forstå det enkleste i et livsforløb – at overleve i junglen!»

Samfundet har udviklet velfærdsordninger til at dæmme op for situationer som dem, Ole Grünbaum nævner. Men de retter sig mod folk med faste indtægter og veldefinerede arbejdsforhold, ikke mod dem, der lever af et kludetæppe af indtægter og med skiftende arbejdsgivere.

Et hovedproblem ikke bare for forfattere, men også for kunstnere, freelancere og konsulenter generelt, er at myndigheder gerne vil betragte én som enten lønmodtager eller selvstændig, men disse grupper er ingen af delene eller begge dele samtidig eller lidt af det ene og lidt af det andet på skift. Det kan systemerne ikke håndtere, og derfor er folk med blandede indtægter ofte afskåret fra dagpenge, også ved sygdom og barsel, og kan ikke engang forsikre sig ud af situationen.

Det vil være for omfattende at skitsere alle de områder, hvor kunstnerne kommer i klemme, så her skal blot nævnes to eksempler.

Arbejdslegater ikke arbejdsindtægt

Når en forfatter får et arbejdslegat eller livsvarig ydelse fra Statens Kunstfond, bliver pengene givet til »fortsat kunstnerisk virksomhed«. Men der er ingen, der kontrollerer, hvad forfatteren foretager sig, og der følger ikke noget krav om en modydelse med. Derfor er det i teknisk forstand ikke noget vederlag, og det betyder, at det skattemæssigt og i dagpengesystemet ikke betragtes som arbejde, når forfatteren skriver for pengene. Derfor kan forfatteren ikke få skattefradrag for sine udgifter i forbindelse med arbejdet (i hvert fald ikke i den del af indkomsten, som legatet udgør), og derfor kan beløbet heller ikke omregnes til optjente timer i dagpengesystemet. Til gengæld skal der heller ikke betales arbejdsmarkedsbidrag af legatet. Så på den ene side skal forfatterne ikke bidrage til de almindelige sikringsordninger over skatten, og på den anden side kan de så heller ikke nyde godt af dem.

Det stiller faktisk folk skidt. Forfattere, der får mange legater, vil af og til opleve et hul, som skal fyldes med anden indtægt. Men hvis det ikke er muligt at finde denne indtægt, er der bare et hul og ingen mulighed for at forsikre sig imod det. Det sender indimellem nogle på kontanthjælp – fx modtagere af treårige arbejdsstipendier, som har været medlem af en A-kasse i alle tre år i god tro og for sent opdager, at de ikke har optjent dagpengeret i den periode.

Forfattere, der ikke får legater, men har lønarbejde, bliver klemte, hvis de mister deres arbejde. For de har jo en biindtægt som forfatter, og det anser A-kassesystemet som indtægt ved selvstændig virksomhed, hvad der stiller dem under skærpede rådighedskrav.

Forfattere med et deltidsjob kan

tilmed opleve, at A-kassen slet ikke anser dem for lønmodtagere, men selvstændige, og for at få dagpenge skal de så nedlægge deres forfattervirksomhed. Det samme gælder for selvstændige erhvervsdrivende. Det vil i praksis sige, at for at få dagpenge skal forfatterne på tro og love skrive under på, at de ikke vil skrive flere bøger. De skal holde op med at være forfattere, selv om de måske i årevis har balanceret fint med at have noget indtægt fra løn eller egen virksomhed og noget fra forfatterskabet.

For nu at gøre det helt uoverskueligt, så må forfatteren gerne få bibliotekspenge, uden at det udløser noget fradrag i dagpengene, for det er ikke en arbejdsindtægt. Og hos A-kassen kan der være forskel på legater fra Statens Kunstfond, hvor der ikke er noget krav om en modydelse, og fra Statens Kunstråd, fordi det er projektstøtte og dermed en arbejdsindtægt.

Også efterlønnen kan give forfatterne grå hår. Et ja fra et forlag til et for længst skrevet manuskript, et bevilget legat på en ansøgning, det tog få timer at skrive, eller en uventet indtægt fra Copydan kan få A-kassen til at standse udbetalingen af efterlønnen. Ofte kan disse problemer løses i mindelighed, fordi efterlønssystemet er mindre stift end dagpengesystemet, men pointen er den samme:

Det er voldsomt svært at navigere i for den enkelte forfatter og alt for let at falde igennem sikkerhedsnettet.

Barsel

Et andet eksempel er barselsorlov. Både lønmodtagere og selvstændige har ret til barselsdagpenge, hvis de kan opfylde en række kriterier vedr. indtægt og antal arbejdstimer. Men har man blandede indkomster, fx noget fra bibliotekspenge,

noget fra en deltidsstilling og noget fra foredragshonorarer og bøger, lægges disse indtægter ikke automatisk sammen. Man skal kunne opfylde kriterierne enten som lønmodtager eller som selvstændig. Hvis indtægten er fordelt med 30% fra løn, 40% fra royalties og honorarer og 30% fra biblioteksafgift, vil man sandsynligvis ikke have ret til barselsdagpenge, selv om den samlede indtægt er på niveau med en almindelig løn.

Det er muligt at tegne en forsikring hos Økonomitrylseren, som giver selvstændige ret til barselsdagpenge. Bliver man godkendt til forsikringen, kan man på den måde sikre sig ret til 2/3 af de fulde dagpenge, men for at få fuld sats skal man stadig opfylde kriterierne vedr. arbejdstid og indkomst, hvad der vil være uopnåeligt for mange. Derfor sker det ikke helt sjældent, at legater, der skulle være brugt på at skrive, i stedet bliver brugt til at finansiere en barselsorlov.

Behov for et eftersyn

Der findes tilsvarende problemer, hvad angår sygedagpenge, efteruddannelse, ATP og andre goder af den slags, som folk på arbejdsmarkedet normalt har adgang til. Især inden for de skabende kunstarter tæller det kunstneriske arbejde alt for sjældent som rigtigt arbejde. Kunstnerne befinder sig i en slags permanent undtagelsestilstand på arbejdsmarkedet. Selv når de faktisk tjener penge, kan indtægten ikke forsikres, og det gør dem mere sårbare i kritiske livssituationer.

Det er da også svært at lave fx dagpengeregler, som kan omfatte skabende kunstnere – først og fremmest fordi der findes forsvindende få almindelige stillinger til dem, og fordi der er langt flere, der gerne vil leve af deres kunst, end efterspørgslen kan bære. Skiftende social-

og arbejdsmarkedspolitikere har været meget opmærksomme på, at kunstnere ikke bare skulle kunne tildele sig selv et »legat« ved at gå på dagpenge. Men i sin iver efter at udelukke misbrug, har staten samtidig undtaget kunstnerne fra de almindelige rettigheder på arbejdsmarkedet, og det gælder selv for dem, der faktisk har levet af deres kunst i en årrække.

Det er uholdbart, at samfundet slet og ret opgiver at holde hånden under en hel erhvervsgruppe. Kunststøtten varetager ikke den sociale del af opgaven, og arbejdsmarkedets sikringsordninger gør det kun i begrænset omfang. Derfor trænger forholdene på det kunstneriske arbejdsmarked til et eftersyn, i mindst lige så høj grad som kunststøtten gør.

Kilder til dette kapitel

- Statens Kunstfonds årsberetninger for 1965 og 1968, <http://www.litteraturpriser.dk/sk/sk68.htm> og <http://www.litteraturpriser.dk/sk/sk68.htm>
- Ole Grünbaum: Den dag min fremtid forsvandt, *Tiderne Skifter* 2008, s. 71-72
- Dansk Kunstnerråd: Kunstnernes Beskatning 2011, <http://kuviba.dk/kunstnernes-beskatning-2011>
- Personlige beretninger fra forfattere og andre kunstnere

13. Revision af litteraturstøtten

I dag tildeles legater udelukkende efter en kvalitativ vurdering. Flere har argumenteret for, at man også skal inddrage en økonomisk betragtning. Argumentet er dels, at den kvalitative vurdering er for usikker, dels en retfærdighedsbetragtning, fordi flere forfattere på den måde ville kunne modtage støtte.

De seneste års tid har der været rejst en række konkrete forslag til revision af litteraturstøtten. Mest gennemarbejdet er kunststøtteudvalgets rapport med forslag til en omlægning af de livsvarige ydelser og af selve systemet bag kunststøtten, men kapitlet her fokuserer på de problemer og løsningsmuligheder, enkeltpersoner har peget på. Forslagene lægges frem uden navns nævnelse, men med en kort diskussion af fordele og ulemper (kildefortegnelsen viser, hvor forslagene stammer fra).

Afskaffelse af bogmomsen

De ca. 800 mio. kr., staten årligt får ind på bogmomsen, kunne i stedet bruges til at sænke prisen på bøgerne, så læserne havde råd til at købe flere.

Fordele: Omsætningen af bøger vil formentlig stige, så forfatterne vil få lettere ved at leve af bogsalget.

Ulemper: Ordningen er meget dyr (langt dyrere end den samlede litteraturstøtte) og vil først og fremmest komme bogkøberne til gavn. Nogle forfattere ville få et større salg, men mange andre ville ikke, og der ville stadig være behov for litteraturstøtte.

Bogmomsen tilbage til forfatterne

Bogmomsen kanaliseres direkte tilbage til den forfatter, der har indtjent den. Forslaget bygger på den tanke, at forfatterne selv indtjener penge til staten, og at denne

form for støtte derfor vil være udgiftsneutral for staten (bortset fra de administrative omkostninger).

Fordele: Forfatterne ville få synliggjort den værdi, de skaber for samfundet.

Ulemper: Det ville kræve ret omfattende administration og forudsætter bl.a. bedre salgsstatistikker, end der laves i dag. Samtidig vil det i endnu højere grad forgylde bestsellerforfatterne og dermed forstærke markedstendenserne i stedet for at kompensere for dem, som støtteordninger normalt gør.

Nye igangssætningsstipendier

Jytte Hilden indførte fra 1998 stipendier på 72.000 kr. i to år, som var særligt møntet på unge. Disse stipendier var dels betydeligt lavere end de treårige, dels indtægtsregulerede. Modtagerne måtte gerne tjene penge på deres kunst, mens anden indtægt over 60.000 kr. trak fra.

Fordele: Stipendier af den slags giver modtagerne en chance for at prøve livet som forfatter af og samtidig et incitament til at tjene penge på bøgerne. Stipendierne kan også søges af forfattere in spe, som endnu ikke har udgivet noget.

Ulemper: Det tager snarere ti år end to at bygge en forfatterkarriere op, og stipendierne vil typisk kun række til en enkelt bog eller halvanden. Stipendierne viste sig desuden at være administrativt besværlige, og for få søgte dem, så de blev afskaffet igen efter nogle få år.

Indkøbsordning

Der laves en indkøbsordning for bibliotekerne i stil med den norske, hvor kvalitetslitteratur indkøbes i mindst 1.000 eksemplarer, som fordeles på de danske biblioteker.

Fordele: Forlagene vil kunne tage flere chancer med smalle bøger uden risiko for tab.

Ulemper: Problemet med at få litteraturen ud til læserne overlades til bibliotekerne. Hvert bibliotek ville så i snit få to eksemplarer af alle bøger under ordningen, men en del af bøgerne ville formentlig ryge direkte i kælderen. Erfaringerne fra Norge er ikke entydigt positive.

Formidlingspligt

Forfattere, der modtager støtte for over et vist beløb, forpligtes til også at formidle deres værker, fx til skoler og biblioteker.

Fordele: Flere forfattere ville komme ud i fx undervisningssystemet.

Ulemper: Det vil tage af forfatterens skrivetid og få legaterne til at minde mere om løn. Samtidig kan det føre til unfair konkurrence med andre forfattere, der skal have honorar for deres arbejde. Det er heller ikke givet, at alle forfattere egner sig som formidlere, eller at der er publikum til dem alle. Gode forfattere er ikke nødvendigvis gode formidlere.

Flerårige legater

Statens Kunstfond uddeler treårige legater, men man kunne også forestille sig ti- eller femtenårige legater til de (ganske få) forfattere, der alligevel får legater hvert år, og som derfor med en vis sandsynlighed en dag vil komme på livsvarig ydelse.

Fordele: Forfatterne ville få en mere stabil økonomi, som de så at sige kunne gå i banken med.

Ulemper: Ordningen ville være dyr

at sætte i værk, da pengene skal afsættes i ét finansår. I det lange løb koster den dog ikke noget, eller relativt lidt, forudsat at forfatterne virkelig ville få et legat hvert år, og at de ikke søger andre legater derudover. Ordningen ville binde flere midler, men også reducere litteraturudvalgenes arbejde.

Legater i fast rotation

Arbejdslegater og rejselegater fra Statens Kunstfond og Statens Kunstråd slås sammen til én stor pulje, som fordeles blandt de kvalificerede danske forfattere. Enhver (skønlitterær) forfatter med mindst tre værker bag sig kan anmode om at blive optaget på listen, og legater gives efter rotation, fx hvert tredje år. En mindre pulje reserveres til nye talenter.

Fordele: Forfatterne kan bedre disponere tidsmæssigt og økonomisk, og mange tilgodeses. Litteraturudvalgene skal blot vurdere ansøgninger fra nye forfattere og godkende, hvem der kan optages i puljen, så udvalgenes arbejdsbyrde bliver mindre.

Ulemper: Systemet vil være til fordel for de allerede etablerede forfattere og kan let blive for rigtigt. Det kan blive for svært at blive optaget i for nye forfattere, og der er ingen mulighed for at tilgodese særligt interessante projekter frem for andre. Fagforfattere, børnebogsforfattere, illustratører og oversættere vil let blive forbigået.

Legatpauser

Har man modtaget støtte et år, kan man ikke søge det næste, eller alternativt udløser støtte i to år et støttestop det tredje år.

Fordele: Jævnere fordeling af legaterne blandt forfatterne.

Ulemper: Forslaget udelukker, at der

kan være forfatterskaber, som vil være interessante at støtte kontinuerligt.

Loft over støtten til enkeltpersoner

Der skal være loft over, hvor meget en forfatter samlet kan modtage i støtte, fx på 1 mio. kr.

Fordele: Forslaget sikrer, at forfatterne vil overveje nøje, hvornår de har brug for at søge, og at mange forfattere tilgodeses.

Ulemper: Forslaget bygger udelukkende på en forestilling om økonomisk retfærdighed og ser helt bort fra, at der kan være behov for at støtte nogle former for litteratur eller nogle forfatterskaber mere end andre. Det inddrager heller ikke biblioteksafgiften. Derudover er 1 mio. kr. et relativt lavt loft. En kontoransat på fuld tid i det offentlige vil i snit have en livstidsindkomst på knap 15 mio. kr (13 mio., hvis hun går på deltid og derefter på efterløn).

Indtægtsreguleret støtte

En forfatter, der allerede tjener godt, skal ikke også kunne få et legat.

Fordele: Støtten vil gå til dem, der har mest behov for den.

Ulemper: Forslaget vil kræve en del ekstra administration og kontrol, og pga. forfatternes ofte svingende indtægter vil det være nødvendigt at udregne et gennemsnit over flere år. En forfatter i fast stilling ville heller ikke kunne søge et legat for at tage orlov til at skrive i en periode.

Loft over støtten pr. år

Der skal være et maksimalt beløb for, hvad en forfatter kan få i støtte fra forskellige puljer samme år. Forskellige udvalg skal ikke kunne give støtte til samme person eller samme projekt uden at skele til, hvad andre har givet.

Fordele: Støtten fordeles på flere personer. Forslaget kræver enten samarbejde mellem Kunstfondens og Kunstrådets litteraturudvalg (som ellers er indbyrdes uafhængige) eller en justering af ansøgningsfristerne, så ansøgerne har fået svar fra den ene pulje, inden der er ansøgningsfrist til den anden.

Ulemper: Ingen af forslagsstillerne (der er flere) har indregnet biblioteksafgiften, men den bør i givet fald medregnes.

Bag mange af disse forslag ligger der en forestilling om, at mange flere forfattere skal have del i støtten. Den skal ikke nødvendigvis smøres tyndt ud, for den må stadig gerne udbetales i større portioner, men så bare i et kortere tidsrum. Det er et opgør med det kvalitetskriterium, som hidtil har styret fordelingerne, men som er så svært at definere.

Nogle af kritikerne af det nuværende system fastholder, at forfatterne bør kunne forsørge sig selv efter en årrække i faget. Det er en nobel ambition, men den ignorerer, at dansk ikke er noget verdenssprog, og at selv mange af de forfattere, litteraturhistorien har kanoniseret, har været afhængige af støtte.

Et spørgsmål, som har været helt fraværende i diskussionen, er også, hvad en forfatter egentlig bør tjene. I dag har legater som hovedregel en størrelsesorden på 100.000 kr. (nogle få er på 50.000 eller 150.000 kr.). Bibliotekspenge, royalties o.l. kommer så oveni. Men et legat om året er ikke en indtægt, man kan forvente, at et voksent menneske, som måske også er forsørger, kan leve for i længden. Det er sammenligneligt med nogle af de laveste sociale ydelser, ikke med løn eller forsørgelse.

Der foreligger p.t. ingen målestok for, hvad staten mener en forfatter bør tjene

– ja faktisk diskuteres det ikke engang. Men forfatterne risikerer at sætte prisen på deres eget arbejde meget lavt, hvis de i retfærdighedens navn insisterer på et indtægtsloft eller begrænsninger i antallet af legater.

Ændrer støtten litteraturen?

Det bliver indimellem nævnt, at det måske kan påvirke forfatterne til at skrive på bestemte måder, at de modtager støtte. I så fald lader forfatterne sig også påvirke af ikke at få støtte.

Det kan godt lade sig gøre at finde krimiforfattere, der siger, at de har valgt at skrive i netop den genre, fordi de gerne vil have mange læsere. Det er derimod vanskeligt at finde en forfatter, der i virkeligheden gerne ville skrive krimier eller kogebøger, men har valgt at skrive digte, bare fordi det kan udløse legater. Forfatterne forfølger først og fremmest deres interesser, og hvis de går efter pengestrømmen, er det snarere markedets eller eventuelt biblioteksafgiftens (som til dels afspejler markedets).

En tilsvarende problematik findes i forstørret grad mht. mediestøtten, som tælles i milliarder og ikke millioner. Bent Falbert formulerede det sådan i en kommentar i Ekstra Bladet i oktober 2011:

»Det havde været vidunderligt at forlange hele statsstøtten til medierne afskaffet. For grundlæggende er det usundt, at fri medier er afhængige af bevillinger fra de politikere, som de skal forestille at kontrollere nådesløst. Desværre er situationen den, at sribetvis af blade – plus deres økonomisk skrantende netaviser, som er mange unges eneste nyhedskilde – ville lukke uden gaverne fra statskassen.«

Dansk litteratur ville ikke lukke uden statsstøtte, for der er ikke noget, forfattere hellere vil, end at skrive. Derfor er de også forholdsvis billige i drift, langt billigere end fx journalister. Litteraturstøtten er med til at give forfatterne mulighed for at forfølge en idé eller intuition, og som så meget andet trives også litteraturen bedst i frihed. Det gælder også frihed for de vilkår, markedet dikterer, og det kan litteraturstøtten netop give.

Kilder til dette kapitel, bl.a.

- »Forfatter: Litteraturstøtten er et løft til Den Danske Sprogbank« i Politiken, 25. juli 2011, <http://politiken.dk/kultur/boger/ECE1344046/forfatter-litteraturstoetten-er-et-loeft-til-den-danske-sprogbank>
- Jens Christian Grøndahl: »Forfattere i flødesovs«, kronik i Politiken, 25. juli 2011, <http://politiken.dk/debat/ECE1338074/forfattere-i-floedesovs>
- Susanne Staun og Leonora Christina Skov: »Anne-Marie Mais vagtparade«, Weekendavisen, 26. november 2010
- Rikke Ibsen og Niels Westergård-Nielsen: Livsindkomster. Beregnet for grupper inden for den offentlige sektor. Aarhus Universitet 2010 http://www.hha.dk/nat/ccp/dokumentation_1k/livsindkomster.pdf
- Bent Falbert: »Dyremoses kamel«, Falberts gabestok, Ekstra Bladet, 2. oktober 2011

14. Litteraturstøtte på andre måder

Det hører med i diskussion om litteraturstøtten at overveje andre muligheder end direkte tilskud til de skrivende. Litteraturen kan støttes på mange andre måder end med legater.

Det er et særkende for litteraturstøtten, at langt det meste går direkte til forfatterne og ikke til mursten eller drift. Litteraturstøtten gives først og fremmest til forfatterne og går kun i meget begrænset omfang til at trykke, administrere og markedsføre bøger eller holde liv i forlag og boghandler. Men selv om forfatterne selvfølgelig gerne vil have gode, store arbejdslegater og masser af biblioteksafgift, kan man også forestille sig andre måder at hjælpe litteraturen på.

Fritagelse for skatter og afgifter

Fjern bogmomsen, lyder det med jævne mellemrum. Det ville koste omkring en halv milliard kroner mere end den samlede støtte nu, og det er tvivlsomt, hvor meget det ville ændre. Men moms-fritagelse ville være en form for støtte – ikke specifikt til kunsten, men til hele branchen. Faktisk er kunstnerisk arbejde fritaget for moms, men for forfatterne er det en fritagelse uden praktisk betydning, fordi de primært leverer til forlag og andre virksomheder, der alligevel ville trække moms fra. Så betyder det mere, at foredrag og kurser også er momsfri, for på den måde slipper foreninger o.l. billigere fra at hyre en forfatter, end hvis der skulle lægges 25% moms til staten oven i honoraret. Denne fritagelse sorterer dog ikke under kunststøtten, men er snarere støtte til oplysningsvirksomhed.

En anden form for hjælp til forfatterne

er muligheden for at fradrage arbejdsudgifter i indtægten. Retten til at fradrage udgifter følger de almindelige retningslinjer på skatteområdet, og heller ikke her er der tale om kunststøtte, men om hvad der er praksis i enhver virksomhed. Af den grund opstår der indimellem nogle barokke situationer, som når kunstnere på livsvarig ydelse ikke anerkendes som fradragsberettigede, fordi de tjener for lidt på deres arbejde. Hvis den livsvarige ydelse skal tælles med, for at regnskabet balancerer, anerkender Skat ikke forfatterskabet som en virksomhed, der har til formål at give overskud og derfor kan bære fradrag, men for kunstneren er den livsvarige ydelse jo netop en indtægt, der sikrer frihed til at arbejde.

Hvis man ellers kunne undgå den slags u hensigtsmæssigheder, ville der ikke være noget i vejen for at omlægge en del af kunststøtten til fradrag frem for tilskud. Et fradrag på kunstneriske indtægter ville gøre det mere attraktivt for en forfatter at tjene penge på at skrive frem for på at tage andre former for ikke-fradragsberettiget arbejde.

Problemet med ordninger af den slags er, at der vil være en reel risiko for, at fradragene vil sænke prisen på kunstnernes arbejde. Honoraret for fx en novelle, et digt eller en klumme er i forvejen ofte lavt, og hvis opgavestilleren ved, at indtægten er skattefri for forfatteren, er der givetvis nogle, der vil bruge det som

argument for at presse priserne yderligere i bund. Så i modsætning til tilskud, som udbetales direkte til forfatterne, får forfatterne ikke nødvendigvis det fulde udbytte af et fradrag, men vil risikere at blive presset til at give rabat.

Ikke desto mindre er skattefradrag et af de redskaber, kunststøtten kan betjene sig af. Det mest kendte eksempel er Irland, som i mange år har haft nulskat på kunstnerisk arbejde. U2 og Enya har været nævnt som kunstnere, der har haft gavn af ordningen, men ifølge BBC er det kun 2% af de berettigede, der tjener rigtig godt, og hos dem er det blot 1/3 af indtægten, der kvalificerer sig til skattefritagelsen. I 2006 blev der ikke desto mindre indført et loft på den skattefri indtægt på 250.000 euro, og i 2011 blev loftet sænket til 40.000 euro. Ordningen er dog stadig en hjælp for mange: Halvdelen af dem, der nyder godt af de skattefrie indtægter, tjener i snit under det halve af mindstelønnen. Det fortæller desværre også, at skattefriheden til trods er det stadig svært at klare sig som kunstner i Irland.

Regulering af bogmarkedet

En anden form for støtte specifikt til litteraturen kunne bestå i at tillade regulering af bogmarkedet. Tidligere havde de danske forlag og boghandler en indbyrdes samhandelsaftale, som bl.a. forpligtede boghandlerne til at føre forlagenes bøger, mens forlagene omvendt forpligtede sig til ikke at handle med andre (undtagen hvad angik billige kioskarer). Samtidig kunne forlagene sætte en fast pris på bøgerne.

Det system var en torn i øjet på Konkurrencestyrelsen, og det er helt afskaffet nu. Mange mindre forlag og boghandler vil dog gerne have de faste bogpriser tilbage, evt. i en anden variant

med faste priser i en begrænset periode.

Der foregår løbende en diskussion om, hvorvidt det ville være en god eller en dårlig idé at genindføre systemet. For faste priser taler, at flere af de mindre forlag og boghandlere ville få nemmere ved at holde indtjeningen oppe og i sidste ende ved at overleve. Imod taler, at bogsalget stadig er højt, blot ad andre kanaler, og at mange bøger faktisk er faldet i pris, til gavn for bogkøberne.

Hvad udgangen end bliver, rokker det ikke ved, at regulering er en mulighed, om så det sker ved at tillade branchen internt at forhandle sig frem til aftaler eller ved egentlig lovgivning. De seneste snart 15 år har mantraet dog været deregulering.

Erhvervsstøtte

Statens Kunstråd har nogle få puljer, der støtter produktion, markedsføring o.l., og som især søges af forlag. Støtten gives til bestemte bogtitler, ikke til drift i almindelighed, og den gives som tilskud, men kunne lige så godt gives som under-skudsgaranti. Støttekriteriet er litterær kvalitet, så det er ikke støtte til branchen, men til bestemte bøger, som ikke ville være kommet på markedet ellers. Derfor er det heller ikke egentlig erhvervsstøtte, selv om den udbetales til virksomhederne.

Der findes ingen »landbrugsstøtte« for bogbranchen – ingen ordninger, der er til for at sikre en vis mængde forlag eller boghandler i landet. Hidtil har branchen klaret sig udmærket uden, og det står ikke på kulturlivets ønskeseddel at få litteraturen flyttet fra Kulturministeriet til Erhvervs- og Vækstministeriet.

Støtte til læserne

Når man køber en teaterbillet, vil den

ofte være heftigt støttet af staten. Teatergængerne betaler ikke den reelle pris, men en rabatpris, som er gjort mulig via tilskud, især fra staten.

Noget lignende gælder ved mange oplæsningsarrangementer. Kunstrådet finansierer i mange tilfælde forfatterhonoraret via Forfattercentrum og har her lagt et niveau på 4-5.000 kr. pr. optrædende forfatter, uanset hvor mange eller få tilhørere, der kommer til arrangementet.

Bogkøberen betaler derimod markedsprisen – omend en del meget dyre værker, typisk videnskabelige eller kunsthistoriske bøger, udgives med fondsstøtte, der holder prisen kunstigt nede.

Man kunne godt forestille sig, at litteraturstøtte også blev brugt til at give bogkøberne en kontant fordel. Men læserne har allerede muligheden for at

låne bøger helt gratis på biblioteket. På kommunalt niveau er folkebibliotekerne den allertungeste post i kulturbudgetterne. Selv om bibliotekerne har det som en primær opgave at formidle litteratur, og selv om biblioteksafgiften er direkte knyttet til bibliotekernes indkøb, har de kommunale biblioteker ikke som sådan noget med litteraturstøtten at gøre. Alligevel indgår de i det samlede billede, og bibliotekernes tilbud om gratis læsestof er så favorabelt, at ingen støtteordning rettet mod forbrugerne ville kunne matche det.

Der findes givetvis også andre mulige måder at støtte litteraturen på. Hvad der er mest effektivt, må afhænge af, hvad målet med støtten er. Og uanset hvor meget man støtter branchen eller publikum, vil forfatterne stadig have behov for legater.

Kilder til dette kapitel

- Julie Kirby: »Tax free era for Irish artists may end«, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/8245598.stm>
- Konkurrencestyrelsen: *Konkurrenceredegørelse*, juni 2010, s. 84-85, <http://www.boghandlerforeningen.dk/media/1978/2010-kapitel4-k.pdf>